

Vammaisuuden tuottamisesta

- Feministisen vammaistutkimuksen näkökohtia Osallistava ja osaava Suomi
- hallitusohjelman vammaisia käsitteleviin diskursseihin.

Miika Petteri Sahamies

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Käytännöllinen filosofia

Pro gradu -tutkielma

Helmikuu 2020

Tiivistelmä

Pro gradu -tutkimuksessani tarkastelen vammaisuuden käsitteen muodostumista sekä teoreettisesti että käytännön esimerkin avulla: analysoimalla Sanna Marinin hallituksen ohjelman *Osallistava ja hyvinvoiva Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta* (2019) vammaisia koskevia kirjauksia foucault'laisen diskurssianalyysin avulla.

Työni kuuluu soveltavan filosofian alaan ja sen teoreettinen viitekehys on kriittisessä feministisessä vammaistutkimuksessa. Työssäni keskityn erityisesti vammaistutkija Shelley Tremainin tulkintoihin Michel Foucault'n (1926 – 1984) kirjoituksista. Niitä hyödyntäen Tremain muodostaa näkemyksensä vammaisuudesta dispositiivina eli historiallisesti syntyneiden diskurssien ja yhteiskunnallisten käytäntöjen muodostamana kokonaisuutena.

Pro gradu -tutkimuksessani kuvaan vammaisuuden dispositiivin toimintaa eri näkökulmista. Ensimmäisessä osassa tutkin vammaisuuden dispositiivia yleisellä tasolla. Erittelen vammaisuuden käsitteen muodostumisen taustalla vaikuttavia diskursseja. Analysoin, mitä tarkoitetaan väitteellä, että henkilö on vammainen, ja mitä kyseinen määrittely kertoo laajemmin normaalina ja normatiivisena pidetystä. Esitän Tremainin performatiiviseen vammaiskäsitykseen vedoten, kuinka ymmärrys vammaisuudesta on sidottu aina vallitsevaan kulttuuriin ja historialliseen ajanjaksoon sekä kyseisen ajan tuottamiin vammaisuutta ja vammaisia henkilöitä koskeviin esityksiin.

Tutkimukseni toisessa osassa analysoin vammaisuuden dispositiivin toimintaa yksityiskohtaisemmalla tasolla eli tutkimalla Marinin hallitusohjelman vammaisia käsitteleviä diskursseja. Esitän, että hallitusohjelmasta on löydettävissä ainakin kahdenlaisia vammaisuutta koskevia diskursseja, joiden molempien tavoitteena on lisätä vammaisten yhteiskunnallista osallisuutta toisistaan poikkeavin tavoin: aktiivisena työelämätoimijana tai yhdenvertaisena kansalaisena. Lopuksi arvioin, millaisia identiteettimahdollisuuksia kyseiset diskurssit avaavat subjektiviteettiaan muodostavalle, vammaiseksi luokitellulle yksilölle.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Feministinen vammaistutkimus	3
2.1 Diskurssi	5
2.2 Genealogia	7
2.3 Valta	9
2.4 Vammaisuuden dispositiivi	13
3. Mitä tarkoittaa olla vammainen?	17
3.1 Biopolitiikka	17
3.2 Normalisaatio	19
3.3 Vammaisuuden käsite	21
3.3.1 Vammaisuuden lääketieteelliset luokitukset	22
3.3.2 Vammaisuuden sosiaaliset mallit	24
3.3.2.1 Laaja sosiaalinen selitysmalli	25
3.3.2.2 Suppea sosiaalinen selitysmalli (BSM)	26
3.3.3 Performatiivinen vammaiskäsitys	28
3.4 Performatiivisen vammaiskäsityksen kritiikki	31
3.4.1 Sisäinen kritiikki	32
3.4.2 Ulkoinen kritiikki	34
3.5 Subjektifikaatio	36
4. Hallitusohjelma osana vammaisuuden tuottamista	39
4.1 Foucault’lainen diskurssianalyysi	40
4.2 Hallitusohjelman diskurssit vammaisuudesta	42
4.2.1 Diskurssien rajaukset	42
4.2.2 Työllisyysdiskurssi	45
4.2.3 Osatyökykyiset	52
4.2.4 Yhdenvertaisuusdiskurssi	55
5. Yhteenveto	60
Kirjallisuus	66

1. Johdanto

Ei ole olemassa yhtäältä vallan diskurssia ja toisaalla sitä vastaan suuntautunutta diskurssia. Diskurssit ovat elementtejä tai taktisia bunkkereita voimasuhteiden taistelukentällä; saman strategian sisällä voi olla erilaisia ja jopa vastakkaisia taktiikoita, tai ne voivat kierrellä muotoaan muuttamatta vastakkaisten strategioiden sisällä. (Foucault 2010, 78.)¹

Michel Foucault (1926 – 1984) käsittelee teoksessaan *Seksuaalisuuden historia* (2010) tiedon ja vallan suhdetta ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen modernissa länsimaisessa yhteiskunnassa. Hänen mukaansa kansalaisten ruumiita, nautintoja ja haluja säädellään ja tarkkaillaan länsimaisessa yhteiskunnassa erilaisten seksuaalisuutta määrittelevien, kohteistaan tietoa tuottavien diskurssien² ja järjestelmien avulla. Näin jatkuvasti tarkkaillut ja kontrolloidut ruumiit ovat kulttuurisen ja historiallisen sekä yhteiskunnallisen ja taloudellisen hallinnan sekä vallankäytön kohteena.

Vammaistutkija Shelley Tremainin mukaan vammaisuus on seksuaalisuuden tavoin historiallisesti syntyneiden diskurssien sekä erilaisten yhteiskunnallisten käytäntöjen muodostama kokonaisuus eli *dispositiiv*³ (ks. esim. Tremain 2017, 22). Tämän Foucault’lta peräisin olevan teoreettisen käsitteen muodostumista sekä vaikutusmekanismeja tutkin soveltavan filosofian alaan kuuluvassa pro gradu -työssäni. Analysoin kriittisen feministisen vammaistutkimuksen näkökulmasta, miten yhden marginalisoituneen⁴ ryhmän, vammaisten, identiteettejä tuotetaan modernissa länsimaisessa yhteiskunnassa.

Pro gradu -työni jakautuu kahteen osaan, jotka molemmat kuvaavat vammaisuuden dispositiivin toimintaa eri näkökulmista. Ensimmäisessä osassa tutkin vammaisuuden dispositiivia yleisellä tasolla. Erittelen vammaisuuden käsitteen muodostumisen taustalla vaikuttavia diskursseja eli sitä, mitä

---

¹ Suom. Helén (2010).

² Käsitteelen diskurssin käsitettä tarkemmin työni luvussa 2.1.

³ Ks. lisää dispositiivin käsitteestä työni luvussa 2.4.

⁴ Marginaalisten ryhmien ja ilmiöiden tutkiminen oli tyypillistä myös Foucault’lle, ks. esim. Foucault (1989) hulluudesta, Foucault (2013) sairauksista, Foucault (1980) laittomuuksista ja Foucault (2010) seksuaalisuudesta.

tarkoitetaan väitteellä, että henkilö on vammainen, ja mitä tämä määrittely kertoo laajemmin normaalina ja normatiivisena pidetystä. Esitän Tremainin (esim. 2015a; 2015b; 2017; 2018; 2019) foucault'laiseen näkemykseen nojaten, kuinka käsitys vammaisuudesta on sidottu aina vallitsevaan kulttuuriin ja historialliseen ajanjaksoon sekä tuossa ajassa vaikuttaviin lukuisiin erilaisiin diskursseihin ja käytäntöihin. Näiden pohjalta syntyvät myös mahdollisuudet subjektin henkilökohtaisen identiteetin muodostumiseen erilaisten sosiaalisten luokkien ja kategorioiden avulla.

Tutkimukseni toisessa osassa analysoin vammaisuuden dispositiivin toimintaa yksityiskohtaisemmalla tasolla. Rajaan dispositiivin sisältä tutkimuskohteekseni yhden suomalaisen yhteiskunnan keskeisimmän tämänhetkisen poliittisen dokumentin, pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman⁵ *Osallistava ja hyvinvoiva Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta* (2019)⁶.

Esitän, että hallitusohjelmasta on löydettävissä kahdenlaisia vammaisten yhteiskunnallista osallisuutta korostavia diskursseja. Näistä ensimmäistä kutsun työssäni työllisyysdiskurssiksi. Se korostaa vammaisten henkilöiden osallisuutta työelämässä. Toista diskurssia nimitän yhdenvertaisuusdiskurssiksi. Siinä vammaisten osallisuutta käsitellään ihmisoikeusnäkökulmasta.

Dispositiivin sisäisten diskurssien monimuotoisuuteen perustuu myös feministiseen vammaistutkimukseen nojaavan työni voimaannuttava mahdollisuus; vammaisena olemisen tarkoittaa kuulumista kunkin historiallisen tilanteen mukaisiin luokitusjärjestelmiin, joiden syntyyn perustuvia käytäntöjä tai diskursseja on mahdollista myös muuttaa.

---

⁵ Hallitusohjelma on Suomessa yleensä kahden tai useamman puolueen kesken sovittu menettely- ja tavoiteohjelma, jossa määritellään ne politiikan suuntaviivat, joita hallitus aikoo toimikautensa aikana noudattaa.

Ks. esim. <https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>.

⁶ Pääministeri Marinin hallituksen ohjelma esiteltiin alun perin kesäkuussa 2019 edellisen Rinteen hallituksen ohjelmana. Rinteen eron jälkeen uusi pääministeri Marin jatkoi saman hallitusohjelman toteuttamista muuttamatta ohjelman sisällöstä mitään muuta kuin pääministerin nimen. Jatkossa viitataan valtioneuvoston kanslian julkaisemaan Osaava ja osallistava Suomi - hallitusohjelmaan (2019) lyhenteellä HO.

Ks.

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161931/VN_2019_31.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

2. Feministinen vammaistutkimus

Pro gradu -työni tutkimusote nousee feministisen tutkimuksen sisältä ja se lukeutuu soveltavan filosofian alaan. Wernerin mukaan feminististä filosofiaa voi pitää perustellusti 1900-luvun keskeisimpänä uutena poliittisena liikkeenä. Sen esille nostamat kysymykset sukupuolesta tai sukupuolisuudesta on avanneet monia käsittelemättömiä kysymyksiä etiikassa, politiikassa, ontologiassa sekä epistemologiassa.⁷ Feministinen ajattelu on saanut katsomaan myös filosofian perinnettä ja omakuvaa uusin silmin (Werner 2005, 13).

Oksalan & Wernerin mukaan feministinen filosofia on kuitenkin käsitteenä ongelmallinen. Sen sisältöä ei olla onnistuttu määrittelemään kaikkia tyydyttävällä tavalla esimerkiksi erityisten feminististen kysymysten, metodien tai aiheiden avulla. Heidän mielestään useimmat feministifilosofit tuntuvatkin pitävän feministiseen ajatteluun sisältyvää moniäänisyyttä rikkautena ja määritysyriksiä jo sinällään ongelmallisina. Tästä huolimatta feministiselle filosofialle on löydettävissä ainakin yksi yhteinen julkilausuttu periaate; sen tavoitteena on tehdä näkyväksi ja kyseenalaistaa perinteisiä määrityksiä, rajoja ja ulkopuolelle sulkemisia (Oksala & Werner 2005, 5). Tämänkaltaisen filosofinen ote korostuu myös omassa vammaisia käsittelevässä työssäni.

Feministisen filosofian syntyyn johtaneita aineksia voidaan jäljittää jo pidemmältä ajanjaksolta. Foucault'n mukaan valistus synnytti täyden uudenlaisen filosofian tavan, eetoksen. Tätä eetosta luonnehti Foucault'n mukaan se, ettei filosofia keskittynyt pohtimaan ikuisia ja ajattomia totuuksia, vaan paikansi ajattelunsa omaan historialliseen tilanteeseensa. Näin filosofiasta tuli nykyisyyden ontologiaa, oman aikamme kriittistä tutkimusta siitä näkökulmasta, mitä olemme valmiita siinä hyväksymään ja mitä muuttamaan (ks. esim. Foucault 1982).

Oksala (2005b, 157) näkee feministisen filosofian olevan tässä mielessä valistuksen perillinen. Hänen mukaansa feministisen filosofian esille nostamat huomiot sukupuolisuuden luonteesta tai merkityksestä juontavat havaintoihin

---

⁷ Ks. feministisen ajattelun sisällä erilaisia tutkimuksia sukupuolesta, esim. Beauvoir, S. (1981); Butler, J. (1990); Heinämaa (1997).

epäoikeudenmukaisuudesta, kestäättömistä käytännöistä ja feministisistä arvoista.

Luen oman pro gradu -tutkimukseni tähän Oksalan (2005b) mainitsemaan feministisen filosofian perinteeseen. Työni tarkoitus ei ole ensisijaisesti tarkastella sukupuolta tai sukupuolisuutta, vaan hyödyntää feministisen tutkimusperinteen sisällä nousseita havaintoja käsitteiden ja ajattelutapojen muodostumisesta. Samaan perinteeseen lukeutuu Tremainin (2017, 16) huomio siitä, kuinka myös filosofisen tutkimuksen tulee aina huomioida sosiaalinen konteksti, josta sen tutkimuskysymykset sekä niihin esitetyt vastaukset nousevat. Näin saadaan hänen mukaansa arvokasta tietoa tutkimuksen taustalla väistämättä vaikuttavista ennakko-oletuksista sekä -asenteista.⁸

Sama koskee luonnollisesti myös käsillä olevaan työhöni sisältyviä ennakko-oletuksia ja asenteita. Niihin luen tietoisesti pyrkimykseni nostaa työni avulla keskusteluun yhden vähemmistöryhmän: vammaiset henkilöt. Tutkimuskohteeni valintaa perustelen sillä, että näen vammaisten ympärillä käytävän tämänhetkisen yhteiskunnallisen keskustelun melko yksipuolisena. Katson, että vammaisia koskevia diskursseja⁹ ja vammaisuuden käsitettä on hyödyllistä tutkia tarkemmin.

Perustelen työni luokittelemisen feministiseksi vammaistutkimukseksi¹⁰, sillä kysymyksenasetteluni nousee feministisen filosofian huomioista. Lisäksi aihepiirinä vammaiset henkilöt ovat ihmisryhmä, joihin katson kohdistuvat ennakko-oletuksia ja käytänteitä, joiden purkamiseen feministisellä ajattelulla on paljon annettavaa. Myös Tremainin (2018, 2) huomauttaa, että vaikka vammaisuudesta on esitetty monenlaisia kysymyksiä, on niihin useimpiin sisältynyt filosofinen harha, jonka mukaan vammaisten epätasa-arvoisuus olisi itsestään selvää, luonnollista ja väistämätöntä. Tämä puolestaan on johtanut vammaisuuden haittojen korjaamiseen ensisijaisesti lääketieteen, biotieteiden ja niihin liittyvien alojen näkökulmista filosofisen tarkastelun sijaan.¹¹

⁸ Ennakko-oletuksista tieteessä ja tutkimuksessa laajemmin ks. esim. Harding (2015).

⁹ Tarkemmin diskurssin käsitteestä työssäni ks. seuraava luku 2.1.

¹⁰ En pysty tarkastelemaan laajemmin pro gradu -työni antamissa rajoissa feminististä vammaistutkimusta, ks. lisää tutkimussuunnasta esim. Hall, K. (2011).

¹¹ Lisää feministisestä vammaisteoriasta ja sen asemasta filosofian tieteenalan sisällä ks. esim. Tremain (2013).

Silloinkin, kuin filosofit ovat tarkastelleet vammaisten sosiaalista eriarvoisuutta yhteiskunnassa, he ovat Tremainin (mt., 2 – 3) mukaan tehneet oletuksia biologian ja yhteiskunnan, toisin sanoen luonnon ja kulttuurin (*nature and nurture*) välisestä suhteesta. Tämän harhan korjaamiseen, vammaisuuden käsitteen purkamiseen ja sen luonnollisuuden kyseenalaistamiseen ovat Foucault'n ajatukset hänen mielestään erittäin käyttökelpoisia.

2.1 Diskurssi

Työni keskeinen käsite, diskurssi, ei ole yksiselitteisesti määriteltävissä. Esimerkiksi *Uuden sivistyssanakirjan*¹² mukaan ”diskurssi” tarkoittaa keskustelua. Diskurssi voidaan myös määritellä vakiintuneeksi puhetavaksi (ks. esim. Sulkunen 1987, 38 – 40). Esimerkiksi tieteessä ”tieteelliseen diskurssiin” nähdään kuuluvaksi tieteellisten keskustelujen lisäksi myös kirjalliset esitykset, kuten väitöskirjat, tutkimusraportit tai oppikirjat (Husa 1995, 42). Tässä mielessä myös erilaiset tekstit, kuten esimerkiksi pro gradu -työni, lukeutuvat diskurssin käsitteen sisälle.

Husan mukaan sana ”diskurssi” tulee etymologisesti latinan sanasta *diskursus*, joka tarkoittaa ympäriinsä juoksentelua. Ranskan kielessä *discours* puolestaan tarkoittaa muun muassa puhetta, esitelmää, tutkielmaa, juttelua ja jaarittelua. ”Diskurssi” näyttäisi viittaavan täten liikkeeseen ja toimintaan. Sen sijaan sana ”teksti” tulee sanasta *textum*, joka tarkoittaa yhteen kudottua ja viittaa näin enemmän materialisoituneeseen ja kiinteään (Husa 1995, 42). Luostarinen ja Väliaverronen (1991, 53) kutsuvatkin diskurssia puhetavaksi, jolla viitataan tekstiä tuottaviin sääntöihin ja tapoihin. Heidän määrittelynsä mukaan kullakin diskurssilla on omat tutkimuskohteensa ja instituutionsa sekä oma tapansa jäsentää, tulkita ja muodostaa kohteitaan.

Diskurssin käsite on aiheuttanut tulkintaongelmia monimerkityksensä vuoksi myös analysoidessa Foucault'n tuotantoa. Oksalan (2005b, 190) mukaan

---

¹² Ks. esim. <https://www.suomisanakirja.fi/diskurssi>.

Foucault itse myöntää käyttäneensä käsitettä ainakin kolmessa merkityksessä. Yhtäältä se viittaa yksilöitävissä olevaan tieteellisten lausumien joukkoon, toisaalta lausumien muodostamaan alueeseen yleisesti. Kolmas diskurssin merkitys on Foucault'ille säännönmukainen käytäntö, joka määrää tieteellisten lausumien muodostumista. Kolmas merkitys, diskurssi ymmärrettynä käytännöksi, nouseekin näistä Oksalan mukaan keskeisimmäksi sen jälkeen, kun Foucault tuo ajattelunsa keskiöön kysymyksen vallasta.¹³

Myös Husa (1995, 42) painottaa, että diskurssit voidaan ymmärtää yhteiskunnallisiksi käytännöiksi, jotka muokkaavat puheena olevien asioiden lisäksi myös puhujia ja kuulijoita. Diskurssit muodostuvat suhteessa toisiin diskursseihin sekä määräytyvät suhteessa diskurssin ulkopuolisiin suhteisiin ja voimiin, kuten esimerkiksi instituutioihin.

Vaikka Husa (1995, 43) erottelee Foucault'n tuotannosta Oksalan (2005a) tavoin erilaisia vaiheita, joiden yhteydessä tämä käyttää diskurssin käsitettä ja tutkii kyseisen teoreettisen lähestymistavan sisältä kohdettaan, en itse pysty laajemmin pureutumaan työni rajoissa diskurssi-käsitteen variaatioihin. Siksi määrittelen diskurssin käsitteen työssäni Foucault'n tarkoittamassa kolmannessa merkityksessä: tulkitsen diskurssin säännönmukaisena käytäntönä.

Tällainen käytäntö voi tulkintani mukaan tuottaa puhetta, toimintaa ja tekstejä. Lisäksi se kytkeytyy useimmiten tiiviisti diskurssin ulkopuolisiin instituutioihin ja saa näin yhteiskunnallisen ulottuvuuden. Työssäni pyrin toisin sanoen avaamaan, miten vammaisuutta koskevat diskurssit tuottavat vammaisuutta laajemman vammaisuuden dispositiivin sisällä. Myös oma pro gradu -työni on osa edellä mainittuja käytäntöjä. Sen tavoitteena on feministisen vammaistutkimuksen näkökulmasta purkaa, problematisoida ja olla luomassa uusia vammaisuutta tuottavia diskursseja.

---

¹³ Ks. lisää esim. Oksala (2005b); Frank (1992).

2.2 Genealogia

Tutkimukseni filosofista menetelmää luonnehtii genealoginen tutkimusote, joka pohjautuu Foucault'n huomioihin asioiden alkuperästä. Työssäni tämä tarkoittaa vammaisuuden käsitteen alkuperän kyseenalaistamista sekä kriittistä tarkastelua. En kuitenkaan pysty työni rajoissa tutkimaan laajemmin Foucault'n käsityksiä genealogiasta, vaan nojaan tulkintani kommentaarikirjallisuuteen sekä erityisesti Foucault'n tekstiin *Nietzsche, genealogia, historia* (2003)¹⁴.

Foucault'n koko filosofinen tuotanto erotellaan usein kahteen osaan: arkeologiseen ja genealogiseen vaiheeseen, joiden siirtymä ajoitetaan 1970-luvun alkupuolelle. Ajatus vahvasta metodologisesta katkoksesta Foucault'n tuotannossa on peräisin Hubert Dreyfusilta ja Paul Rabinowilta (1982). Heidän mukaansa arkeologia on ”diskurssin tarkkaa analyysia”, kun taas genealogia ”kiinnittää huomiota siihen, mikä ehdollistaa, rajaa ja institutionalisoi diskursiivisia käytäntöjä” (Dreyfus & Rabinow 1992, 104).

Kusch (1991) kuitenkin huomauttaa, että jakoa kahteen erilliseen metodologiaan ei tulisi tehdä, sillä Foucault itse asiassa kirjoitti genealogisesti – toisin sanoen vallasta ja tiedon ehdoista – jo arkeologisella kaudellaan. Pulkkinen (2003, 95 – 96) mukaan Foucault'n syy ottaa käyttöön genealogian käsite juontaakin Foucault'n pyrkimykseen korostaa yhteyttään Nietzscheen, käyttihän Foucault genealogian käsitettä jo ns. arkeologisella kaudellaan.¹⁵ Tästä johtuen Foucault'n genealogian käsitettä tulisikin mieluummin tarkastella Nietzschen tavoin lähestymistapana, joka korostaa ajatusta, että valta¹⁶ on tuottavaa.

Foucault'n genealogian ja ”nietzscheläisen lähestymistavan” merkitys tutkimukselleni avautuu tarkastellessa kysymystä alkuperästä. Foucault ottaa Nietzschen tavoin esille vastakohtan alkuperän (*ursprung*) etsimisen ja syntyvän (*herkunft*) tai ilmaantumisen (*entstehung*) välillä (Pulkkinen 2003, 93). Foucault (2003, 65 – 66) lähes irvailee nietzschemäiseen tapaan moraalien

¹⁴ *Nietzsche, genealogia, historia* (2003) on käännetty suomeksi osana teosta Foucault/Nietzsche (2003).

¹⁵ Ks. Foucault (2003/1971). Lisää Foucault'n ja Nietzschen suhteesta ks. esim. Ojakangas (2003).

¹⁶ Ks. lisää vallan käsitteestä työni luvusta 2.3.

tai uskonnon alkuperän (*ursprung*) etsimiselle:

Mistä esimerkiksi muodostuu se alkuperäinen (*Ursprung*) moraalien perusta, jota on etsitty Platonista lähtien? 'Pienistä iljettävistä johtopäätöksistä'. – Tai vielä kerran: mistä meidän pitäisi etsiä sitä uskonnon alkuperää (*Ursprung*), jonka Schopenhauer sijoitti tiettyyn tuonpuoleista koskevaan metafyyssiseen tuntemukseen. Aivan yksinkertaisesti keksinnöistä (*Erfindung*), silmäkääntötempuista, jekuista (*Kunststück*), salaisista resepteistä, mustan magian menettelytavoista –.¹⁷

Alkuperän etsimisen sijaan genealogia etsiikin syntytapaa (*herkunft*). Se selvittelee eri menneisyyden polkuja tutkien tutkimuskohteen tulemistä olemassa olevaksi. Tämä tarkoittaa sitä, että minkä tahansa asian rakentumisen historiaa voidaan tarkastella ilman, että tarvitsee olettaa sitä alkuperäistä oliota, jolle tämä historia tapahtuu. Alkuperäinen-rakentunut-erottelun sijaan Foucault kieltäytyykin Pulkkinen mukaan etsimästä asioiden tai ilmiöiden perustaa. Sen sijaan hän esimerkiksi kysyy, mitä on hulluus, minkälainen valta tuottaa hulluuden mahdolliseksi ajatukseksi ja käytännöksi (Pulkkinen 2003, 95 – 96).

Husan (2005, 45) mukaan genealogia voidaan määritellä myös ajatteluksi, jolla ei ole sääntöjä, ja joka on merkitysten tulkintaa ja arvojen luomista totuuden etsimisen sijasta. Genealogin tehtävä on täten toisinajattelemisen mahdollistaminen. Hän kuitenkin huomauttaa, että myös genealogi on aina sidottu omaan perspektiiviinsä. Siten lopullista "totuutta" ei voida esittää, vaan "totuus" on sidottu tiettyyn ajallis-paikalliseen tilanteeseen.

Tutkimuksessani esitän foucault'laisen kysymyksen vammaisuudesta: mitä on vammaisuus ja millainen valta tuottaa sitä? Myös Tremain (2018, 1) näkee tämänkaltaisen genealogisen tutkimusotteen perusteltuna vammaisuuden käsitteen yhteydessä. Hänen mukaansa valtavirran filosofit ovat esittäneet vammaisuudesta monenlaisia kysymyksiä, mutta useimmiten heidän tutkimuksensa taustalla olevat, vammaisuutta koskevat, metafysiset oletukset ovat lähteneet siitä, että vammaisuus on historian kulusta tai kulttuureista riippumaton objektiivinen ominaisuus, puute tai vamma, joka tulisi korjata,

---

¹⁷ Suom. Lehtonen, Turo-Kimmo & Vähämäki, Jussi.

poistaa, estää tai parantaa. Näin vammaisuudessa ei ole katsottu Tremainin mukaan olevan myöskään mitään filosofisesti kiinnostavaa.

Tutkiessani kysymystä vammaisuudesta pyrin toteuttamaan Husan (2005, 45) mainitsemaa huomiota genealogista toisinajattelijana; pyrin osoittamaan Tremainia mukaillen vammaisuuden käsitteen taustoja avaamalla, että myös vammaisuus on kontingentti käsite, eikä ihmisen pysyvä ominaisuus. Toisin sanoen työni keskittyy paikantamaan vammaisuuden syntytapaa (*hernkunft*) olettamatta sille pysyvää alkuperää (*ursprung*).

2.3 Valta

Vallan käsite on keskeinen Foucault'n ajattelulle. Tämä on osin erikoista, sillä artikkelissaan "The Subject and Power" (1982, 208) Foucault sanoo suoraan, ettei hänen tarkoituksensa ole milloinkaan ollut analysoida vallan käsitettä tuotannossaan. Kyseisestä paradoksesta huolimatta Foucault'n käsityksiä vallasta on analysoitu useista eri näkökulmista, ja monet pitävät häntä yhtenä keskeisenä vallan teoreetikkona (Pulkkinen 2003, 97).

Yksi tyypillinen tapa tulkita Foucault'n valtakäsitystä on niin sanotusta angloamerikkalaisesta, analyyttisen filosofian näkökulmasta. Pulkkinen (2003, 88) mukaan angloamerikkalaiselle valtakäsitykselle on tyypillistä tarkastella valtaa kahden henkilön¹⁸ välisenä suhteena ja kysyä, mitä valta on. Vastaus tähän palautuu useimmiten Dahlin ja Lukesin määritelmiin vallasta. Dahlin (1969, 79 – 93) mukaan "A:lla on valtaa B:hen siinä määrin, kuin hän saa B:n tekemään jotain, mitä B ei muuten tekisi." Sen sijaan Lukesin (1974, 26 – 27) määritelmän mukaan "A käyttää valtaa B:hen, kun A vaikuttaa B:hen hänen intressiensä vastaisesti". Valta erotellaan näiden näkemysten mukaan fyysisestä pakottamisesta. Pulkkinen (2003, 89) selventää asiaa esimerkin avulla: jos henkilö saadaan väkisin allekirjoittamaan asiakirja siten, että toinen ohjaa väkisin hänen kättään, on kyse pakottamisesta. Jos sen sijaan allekirjoittajaa uhataan

---

¹⁸ Kyseessä voi olla myös henkilö ja ryhmä tai kahden ryhmän välinen suhde. Olennaista on, että suhde voidaan kuitenkin pelkistää viime kädessä kahden eri toimijan väliseksi suhteeksi.

esimerkiksi fyysisellä rangaistuksella, materiaalisella menetyksellä tai ryhmästä ulos sulkemisella, on kyse vallankäytöstä.

Kuschin (1993, 99) tulkinnan mukaan Foucault ei eroa tavanomaisista anglo-amerikkalaisista näkemyksistä vallan käsitteessään, vaan käsityksessään vallasta. Tähän liittyvät hänen mukaansa vallan mekanismien painottaminen, sosiaalisen vallan ja tieteellisen tiedon suhteen korostaminen sekä näkemys vallasta sosiaalisen elämän aina läsnä olevana tekijänä. Pulkkinen (2003, 97) mukaan Kuschin tulkintaa puoltavat Foucault'n tapa liittää valta mahdollisuuteen toimia sekä tämän tekemään eroon vallan ja väkivallan välillä. Tähän sisältyy huomio siitä, että valtasuhteessa uhrilla on aina oltava mahdollisuus toimia toisin. Sen sijaan Kuschin (1998, 102) analyysia Foucault'n valtasuhteesta, jonka mukaan yksilöidentiteetin tai subjektiuden syntyä ei voi erottaa niistä valtasuhteista, joissa elämme ja toimimme, ei Pulkkinen (2003, 98) mukaan voi enää sijoittaa angloamerikkalaisen valta-analyysin piiriin.

Kusch, kuten moni muukin Foucault'n valtakäsitystä analysoinut henkilö, pohjaa tulkintansa Foucault'n artikkelille "Subject and Power" (1982), joka Pulkkinen (2003, 100 – 101) mukaan on suunnattu angloamerikkalaiselle yleisölle. Tämä yksinkertaistaa hänen mukaansa Foucault'ta koskevaa analyysia, eikä tuo esille tämän tuotannon eri historiallisten vaiheiden monia ulottuvuuksia.

Oikeastaan Foucault'n itsensä näkemys omasta työstään ei puolla sen sijoittamista angloamerikkalaisen valtakäsityksen piiriin, jossa valta määritellään kahden yksilön välisenä suhteena. Hänen tarkastelukulmansa on päinvastoin laajempi; Foucault (1982, 208 – 209) mainitsee tavoitteekseen luoda niiden tapojen historiaa, joissa ihmisistä muodostuu objektiivisia subjekteja. Näitä tutkimuskohteita hän mainitsee tuotannossaan olevan kolme, ja niiden tarkoituksena on valottaa puhtaasti vallan käsitteen sijaan subjektiviteetin syntyä.

Ensimmäisenä Foucault mainitsee tieteen statuksella toteutetut tutkimukset, joiden kohteena on ollut filologian tai lingvistiikan objektivoitu, puhuva, subjekti. Muina esimerkkeinä tästä objektivaatiosta¹⁹ hän mainitsee terveystieteiden

---

¹⁹ Tarkoitan objektivaatioilla asioiden objektiiviseksi tekemistä.

tutkimuskohteena olevan subjektin, taloustieteen kuluttajasubjektin sekä luonnonhistorian ja biologian ”objektiivisesti elossa olevan subjektin”. Toisena Foucault mainitsee työssään keskittyneen subjektia jakaviin käytäntöihin (*dividing practices*). Näitä ovat subjektia sisältä tai ulkopuolelta jakavat käytännöt, kuten hullu-selväjärkinen tai sairas-terve. Tällainen luokittelu johtaa subjektin käsittämiseen objektiivisena olentona. Kolmantena ja viimeisenä tapana Foucault kuvaa työssään tutkimuksia, joissa subjekti muuttaa itse itsensä subjektiksi. Tällaisesta subjektiviteetin osa-alueen synnystä Foucault antaa esimerkkinä seksuaalisuuden. Tällä hän tarkoittaa sitä hetkeä, jolloin ihminen oppii ymmärtämään itsensä *seksuaalisena* olentona.

Pulkkisen (2003, 101 – 102) mukaan Foucault’n käsite vallasta onkin ensisijaisesti genealoginen. Foucault ei kysy, mitä valta on tai miten päästä eroon vallasta, vaan kuinka valta toimii. Tämä tekee Foucault’n valtakäsityksestä tuottavaa ja tuo siihen samalla poliittisen ulottuvuuden.

Vallan käsitteen politisoiminen on näkemykseni mukaan tärkeä syy siihen, miksi genealoginen tutkimusote on ollut suosittu myös feministisen tutkimuksen sisällä. Jawicki (1994, 290, 295) jakaa Foucault’n filosofian käytön feministisessä poliittisessa ajattelussa karkeasti kahteen kategoriaan: yhtäältä heihin, jotka paljastavat työssään naisia alistavia (maskuliinisia) valtakäytänteitä ja pyrkivät näin niistä eroon sekä toisaalta heihin, jotka tiedostavat alistamisen, mutta pyrkivät löytämään vallitsevan hegemonian sisällä keinoja asettua vastarintaan.²⁰

Jawickin (1994, 191 – 195) mukaan ensimmäiseen ryhmään kuuluvia esimerkkejä feministiajattelijoista ovat naisten kauneusihanteita ja niihin liittyviä ruumiin muokkaamiseen tähtääviä käytäntöjä, kuten laihduttamista ja fitness-kulttuuria, tutkinut Bartky (1990) sekä näiden käytäntöjen merkityksiä psyykkisten sairauksien synnyssä analysoinut Bordo (1988). Jawickin (mt., 293) tulkinnan mukaan varsinkin Bordo osoittaa, kuinka naiset omaksuvat ”patriarkaatin” kauneusihanteet osaksi kokemusta omasta ruumiistaan, mikä voi monissa tapauksissa johtaa vääristyneeseen minäkuvaan sekä pahimmillaan mielen

---

²⁰ En analysoi työssäni Jawickin jakoa tarkemmin tai ota kantaa hänen Foucault-tulkintansa oikeellisuuteen, vaan hyödynnän teknisesti tehtyä kategorisointia pyrkiessäni osoittamaan Foucault’n filosofian merkitystä feministiselle vammaistutkimukselle.

sairauksiin, kuten anoreksiaan. Näin feministinen kokemus syntyy Bordon ja Bartkyn tutkimuksissa alisteisena maskuliiniselle vallankäytölle.

Jawicki (mt., 289) huomauttaa, ettei Foucault'n ajatusten hyödyntäminen ole missään feministisessä ajattelussa ongelmatonta. Genealogian perusajatuksena oleva huomio perustan tai alkuperän puuttumisesta johtaa tilanteeseen, jossa on perusteltua kysyä, onko feministinen, sukupuoleen perustuva, identiteettipoliittikka ylipäättään mahdollista? Joutuvatko feministiset ajattelijat olettamaan transsendentaalin tai kvasi-transsendentaalin subjektin, joka toimii poliittisen ajattelun tai toimijuuden perustana? Kuten Jawicki (mt., 295) analyysissään painottaa, ei kumpikaan hänen mainitsemistaan tutkijoista tunnu antavan konkreettisia esimerkkejä siitä, miten feministinen ajattelu voisi käytännössä irtautua binaarisesta jaottelusta maskuliiniseen ja feminiiniseen. Sen sijaan sekä Bartky että Bordo tutkivat naisia alistavia käytäntöjä perinteisten kategorioiden valossa sekä tuntuvat olettavan transsendentaalin subjektin olemassaolon.

Jawicki kutsuu toista feministifilosofien muodostamaa kategoriaa post-humanistisen ajattelun kategoriaksi. Siihen lukeutuvista ajatteliijoista hän mainitsee Judith Butlerin, Wendy Brownin sekä Donna Harawayn, joiden filosofian yhteinen piirre on binaaristen kategorioiden, kuten maskuliini-feminiini tai subjekti-objekti, vältteleminen (Jawicki 1994, 295).

Jawicki (mt., 299 – 300) mainitsee konkreettisena esimerkkinä tähän kategoriaan kuuluvasta ajattelusta Butlerin käsityksen sukupuolesta; Butler (1990) tarkastelee sukupuolta kielellisinä ja fyysisinä tekoina ja toiston tuloksena. Näin hän pyrkii biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelun tuolle puolen ja osoittaa, kuinka vakiintuneiden eleiden varaan rakennettu sukupuoli tuotetaan yhä uudelleen normatiivisessa heteroseksuaalisessa järjestyksessä. Tällaista non-foundalistista ajattelua Jawicki (mt., 301) kutsuu post-humanistiseksi, sillä se ei oleta asioiden olevan ennaltamäärättyjä tai täysin satunnaisia, vaan luottaa toimijoiden kykyyn muokata toiminnallaan kategorioita. Näin ajattelu eroaa hänen mukaansa ensimmäisen kategorian feministeistä, jotka joutuivat olettamaan valtasuhteista erillisen, tilannetta ulkopuolelta arvioivan, transsendentaalin subjektin.

Tähän post-humanistiseen kategoriaan luen myös tutkimuksessa hyödyntämäni feministisen vammaistutkijan, Shelley Tremainin. Vaikka Tremain ei tutkikaan ensisijaisesti sukupuolitettua ruumista, pätevät edellä mainitut sukupuolentutkimuksen lähtökohdat myös hänen edustamaansa vammaistutkimukseen - onhan myös Tremainin mukaan käsitys ruumiista aina historiallisesti syntyneen prosessin tulos. Tuon käsityksen kulttuurinen merkitys on hänen mukaansa puolestaan riippuvainen muun muassa kontingenteista sosiaalitieteiden, lääketieteiden, populaarikulttuurin ja hallinnon diskursseista. Tremain painottaakin, että vaikka ruumiista ajateltaisiin tässä historiallisessa ja kulttuurisessa tilanteessa ensisijaisesti tietyillä termeillä, olisi tilanne todennäköisesti erilainen toisessa historiallis-kulttuurisessa kontekstissa (Tremain 2017, 126). Toisin sanoen myös sukupuolinen – tai vammaisen ruumis – käsitettäisiin, kuvattaisiin ja sitä tutkittaisiin nykyisestä poikkeavalla tavalla.²¹

2.4 Vammaisuuden dispositiivi

Olen aiemmin todennut, kuinka pro gradu -työni keskeinen tavoite on kuvata Foucault'n filosofiassa keskeisen dispositiivi-termin (*dispositif*) toimintaa. Termin ymmärtämiseksi olen ensin avannut tähän olennaisesti liittyvien diskurssin ja vallan käsitteitä sekä hahmotellut Foucault'n tapaa käyttää niitä tehdessään genealogista tutkimusta. Tämän käsitteellisen apparaatin avulla myös vammaisuuden käsitteen problematisoiminen tulee ymmärrettävämmäksi.

Helénin (2010, 504) mukaan dispositiivi tarkoittaa muun muassa ”laitteen tai koneen osien kokonaisuutta”, ”suunnitelman tai organisaation toimien kokonaisuutta” ja ”ennakkotoimien ja keinojen kokonaisuutta, joka on tarkoitettu strategisten sotilasoperaatioiden toteuttamiseen”. Viimeksi mainittu on hänen mukaansa lähimpänä sitä, mitä myös Foucault itse tarkoitti; dispositiivi on kamppailujen, kiistojen, vallankäytön ja valtapyrkimysten tilanne ja verkosto. Tähän ”valtapeliin” on Oksalan (2005a, 97) mukaan aina kietoutunut yhteen tieto, sillä sekä tieto että valta edellyttävät toinen toistaan.

---

²¹ Samankaltainen huomio on myös Foucault'n seksuaalisuuden historian (2010) yksi keskeisimpiä tuloksia.

Dreyfus & Rabinow (1982, 120 – 121) puolestaan kääntävät dispositiivin ymmärrettävyyden verkostoksi (*grid of intelligibility*). Heidän mielestään käsite on häilyvä ja monimerkityksinen, mutta sen tarkoitus on ennen kaikkea toimia genealogin apuvälineenä, jolla jäsentää huomioita vallan jakautumisesta historiallis-kulttuurisissa tilanteissa, mutta myös subjektien synnyssä.

Helén (2010, 504) painottaakin, että dispositiivia tulee tarkastella sekä toiminnallisena että subjektivoivana. Subjektiviteetin muodostumisen näkökulmasta Oksala (2005a, 94 - 95) nostaa esille Foucault'n väitteen, jonka mukaan valta tekee yksilöistä subjekteja, toisin sanoen subjektit ovat vallankäytön tuotosta. Hän huomauttaa, ettei lausetta tule kuitenkaan tulkita kausaalisenä tapahtumana. Valtasuhteet ovat Oksalan mukaan immanentteja sosiaaliselle todellisuudelle ja niillä on empiirisiä seurauksia. Toisaalta ne ovat paradoksaalisesti transsendentaaleja, muodostaen tällöin subjektin muodostumisen erilaisia mahdollisuuksia. Helén (2010, 504 – 505) täydentää näkemystä dispositiivin toiminnallisesta ulottuvuudesta toteamalla, kuinka dispositiivi konstituoii myös tietämisen, toiminnan ja kokemuksen mahdollisuudet, mutta on olemassa vain subjektien toimiessa. Näin se on Helénin mukaan subjektien toiminnalle, tiedolle ja kokemukselle immanentti, mutta samalla historiallisesti muuttuva, kontingentti.

Tyypillinen esimerkki siitä, mitä Foucault tarkoittaa dispositiivilla, on seksuaalisuus, jota hän tutki pitkän tuotantonsa. *Seksuaalisuuden historiassa* Foucault osoittaa genealogista tutkimusotetta hyödyntäen, kuinka seksuaalisuus ei ole luonnollinen piirre tai asia, jota vallankäyttäjät rajoittaa tai joka pitäisi ”vapauttaa”. Toisaalta seksuaalisuus ei myöskään ole sosiaalinen konstruktio, vaan monimutkainen verkosto, johon kytkeytyy monenlaisia diskursiivisia ja non-diskursiivisia käytäntöjä.

Helénin mukaan Foucault'n genealogista filosofiaa tuleekin yleisesti hahmottaa historiallisena valta-analytiikkana, joka kuvailee vallan kokonaisuuden, sosiaalisen järjestyksen, muotoutumista erilaisten satunnaisten asetelmien ja käytäntöjen alati muuttuvaksi strategiseksi verkostoksi. Näiden asetelmien sisälle kohdistuneet Foucault'n historialliset tutkimukset kuvaavat vallan yleisen

teoretisoimisen sijaan yksittäisiä valta-asetelmia, jotka kytkeytyivät monesti yksilön ruumiiseen ja elämään (Helén 2010, 503 – 504). Tällaisten yksittäisten valta-asetelmien historiallista tutkimusta Foucault tekeekin *Seksuaalisuuden historiassa*.

Foucault'n genealogista menetelmää on mahdollista hyödyntää myös yksityiskohtaisemmassa seksuaalisuuden dispositiivin toiminnan kuvaamisessa. Hän tekee näin itse muun muassa vuonna 1977 antamassaan haastattelussa, joka käsittelee seksuaalisuuden dispositiivin sisällä tapahtunutta pornografian syntyä:

Masturbointia alettiin kontrolloida Euroopassa vasta 1700-luvulla. Yhtäkkiä esille nousi paniikin aihe: länsimaissa oli kehittymässä hirvittävä sairaus, nuoret masturboivat. Tämän pelon nimissä lasten kehoihin – suunnattiin kontrollia, seksuaalisuuden valvontaa, seksuaalisuuden objektivoimista kehon vaanimisen avulla. Mutta muuttuessaan näin kiinnostuksen ja analyysin kohteeksi, valvonnan ja kontrollin maalitauluksi seksuaalisuus sai aikaan sen, että jokaisen halu omaan kehoon – kiihtyi. Kehosta tuli – kontrolloivien tahojen kamppailun panos. (Foucault 2014, 145 – 146.)

Foucault'n esimerkistä ilmenee, kuinka masturbaation kontrolli, luokitteleminen sairaudeksi sekä objektivoinnin ja analyysin kohteeksi, paradoksaalisesti kiihdytti ihmisten kiinnostusta kehoon. Tämä puolestaan synnytti muun muassa taloudellista tuotantoa ”rusketustuotteista pornoelokuvaan”.²² Esimerkki kuvaa, kuinka seksuaalisuuden dispositiivin sisällä vaikuttavat diskurssit ja käytännöt laajenevat aina uusille alueille ja dispositiivin määritelmän mukaisesti ”suorittavat taistelevia sotilasoperaatioitaan”.

Foucault'lle genealogia on ennen kaikkea tiedon, vallan ja ruumiiden keskinäisten suhteiden analyysia, joka asettuu vastustamaan asioiden ennalta määrättyjä olemuksia ja paljastaa, kuinka ” – asioiden takaa löytyy ’täysin toinen asia’: ei niiden ajaton ja olemuksellinen salaisuus, vaan se salaisuus, että niillä ei ole olemusta tai niiden olemus on kokoonpantu pala palalta osista, jotka ovat niille itselleen vieraita” (Foucault 2003, 68). Tämän periaatteen mukaisesti tulkitsem

---

²² Mt., 146.

Foucault'n esimerkin pornografian synnystä kuvaavan juurikin muodostumistapaa, joka "on kokoonpantu osista, jotka ovat sille itselleen vieraita".

Pro gradu -tutkimukseni lähtökohta on, että vammaisuuden dispositiivin toiminta on analogista seksuaalisuuden dispositiivin toiminnalle. Tremain (ks. esim. 2015a; 2017) kuvailee tätä väittäessään, että vammaisuus on yksi yhteiskunnassa ja ajattelussa vaikuttava dispositiivi:

Kuten ihmisiä on rodullistettu rotuun liittyvän dispositiivin avulla tai heistä on tehty seksuaalisia olentoja seksuaalisuuden dispositiivin kautta, niin myös vammaisuuden dispositiivin avulla heitä on opittu luokittelemaan vammaisiksi tai ei-vammaisiksi. Yksinkertaistaen: vammaisuus, kuten rotu tai sukupuoli, ei ole ihmisen ominaisuus tai luonnollinen piirre. (Tremain 2017, 22.)

Vammaisuuden dispositiivin Tremain kuvaa foucault'laisittain historiallisena ryhmittymänä erilaisia diskursseja, teknologioita, identiteettejä ja käytäntöjä, jotka nousevat muun muassa lääketieteestä, tutkimuksesta, yhteiskuntapolitiikoista, hallinnollisista päätöksistä, akateemisista aloitteista, aktivismista, taiteesta ja kirjallisuudesta sekä populaarikulttuurista (Tremain 2017, 21 – 22). Näin laajasti ymmärrettynä Tremainin tulkinta vammaisuudesta dispositiivina antaa hyvät mahdollisuudet genealogiseen tutkimukseen vammaisuuden käsitteenmuodostusta problematisoimalla.

3. Mitä tarkoittaa olla vammainen?

Olen käsitellyt aiemmissa luvuissa dispositiivin toimintaa yleisellä tasolla sekä esitellyt siihen liittyvää Foucault'n käsitteistöä. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan lähemmin nimenomaisesti *vammaisuuden* dispositiivia. Suoritan tarkastelun esittelemällä erilaisia tapoja, joilla vammaisuutta on käsitteellistetty niin filosofian sisällä kuin laajemmin yhteiskunnassa. Nämä käsitykset sisältyvät tulkintani mukaan Tremainin näkemykseen vammaisuudesta dispositiivina, mitä kohtaan esitettyä kritiikkiä käyn läpi myöhemmin. Näkemykseni mukaan kaikki erilaiset käsitteellistämisen tavat ja niitä kohtaan osoitettu kritiikki ovat pohjimmiltaan osoitus vammaisuuden dispositiivin toiminnasta: keskenään taistelevista diskursseista.

3.1 Biopolitiikka

Teittisen mukaan vammaisuutta on lähestytty perinteisesti pääasiassa lääketieteellisin ja psykologisin määritelmin. Ne edustavat hänen mukaansa vammaisuudesta tulkintaa, jossa vamma on yksilölle haitta ja yhteiskunnalle taakka tai kustannuserä. Teittinen kuitenkin huomauttaa, kuinka tätä käsitystä on alettu viime vuosikymmeninä kyseenalaistaa ja tulkita vammaisuuden ilmiötä myös yhteiskunnallisena ja poliittisena kysymyksenä (Teittinen 2017)²³.

Vammaisuuden käsitteen laajempaan tarkasteluun on ollut Teittisen (2000; 2017) mukaan vaikuttamassa biopolitiikan²⁴ käsitteen soveltaminen vammaisuuden ilmiöön. Tällä käsitteellä hän tarkoittaa nyky-yhteiskunnan hallinnan muotoa, jossa vammaisuus määrittyy sekä lääketieteellisenä että yksilöä korostavana, mutta samalla myös sosiaalisena, yhteiskunnallisena ja poliittisena kysymyksenä.²⁵

²³ Teittinen (2017) on verkkolähde, johon ei ole saatavilla sivunumerointia. Ks. <https://politiikasta.fi/vammaisuus-yhteiskunnallisena-ja-poliittisena-kysymyksenä/>.

²⁴ Foucault käyttää tuotannossaan biopolitiikasta myös käsitettä biovalta. Käytän työssäni ainoastaan biopolitiikan käsitettä, mutta viittaan sillä karkeasti samaan ilmiöön. Laajemmin biopolitiikan käsitteestä Foucault'n tuotannossa sekä nykyfilosofiassa ks. esim. Helén (2016).

²⁵ Laajemmin vammaisuuden tutkimisesta yhteiskunnallisena ilmiönä ks. Teittinen (2000).

Alun perin biopolitiikan käsite on peräisin Foucault'ltä. Dreyfusin & Rabinowin (1982, 133) mukaan se tarkoittaa Foucault'n ajattelussa kansallisvaltion kehityksen myötä 1600-luvulla esiin noussutta uutta vallan teknologiaa, joka vastasi erityisesti kyseiseen aikakauteen liittyvään valtion huoleen väestönsä elämästä; valtio oli huolissaan omasta kasvustaan sekä väestönsä huolenpidosta ja kehitti siksi erityisiä politiikkoja sekä käytäntöjä vastaamaan kyseisiin tarpeisiin.

Dreyfus & Rabinow kuvaavat, kuinka valtio kohdisti Foucault'n mukaan kiinnostustaan väestönsä elämään kahdella eri tasolla. Yhtäältä valtio oli huolestunut ihmisistä lajina. Ensimmäistä kertaa historiassa tieteelliset käsitteet, kuten laji (*species*) ja väestö (*population*), alkoivat herättää poliittista kiinnostusta. Toisaalta yksilön ruumis alkoi näyttäytyä entistä vahvemmin pelkän lisääntymisen sijaan muokattavissa olevana objektina, vallan kohteena. Tätä vallankäytön muotoa Foucault kutsui kurinpidolliseksi²⁶ vallaksi. Sen tavoitteena oli tuottaa ihminen, jonka ruumis olisi oppivainen tai tottelevainen (*docile body*) ja näin entistä hyödyllisempi niin yksilölle itselleen kuin yhteiskunnalle. Yhteistä molemmille hallinnan muodoille oli niiden muodostama kytkös tiedon ja vallan välille (Dreyfus & Rabinow 1982, 134 – 135). Kuschin (1993, 124) mukaan tämä tarkoitti erityisesti sosiaalisen vallan yhteyttä tieteellisenä pidettyyn tietoon. Sosiaalisen vallan ja tieteellisen tiedon kytköksen huomioiminen on mielestäni olennaista myös vammaisuuden käsitettä tarkasteltaessa, sillä kytkös kyseenalaistaa vammaisuuden objektiivisen, usein biologisena pidetyn, perustan ja avaa näin uusia tulkintamahdollisuuksia vammaisuuden ilmiöön.

Sosiaalisen vallan ja tieteellisen tiedon kytköstä on mahdollista avata kuvaamalla Helénin (2016, 20) tulkintoja Foucault'n tuotannosta löytyvästä kolmesta erilaisesta tavasta, joilla valta ja tieto kytkeytyvät toisiinsa. Ensinnäkin ihmistieteellisen tiedon tutkimusaineisto saattaa olla samojen valtainstituutioiden, -suhteiden tai -käytäntöjen tuottamaa, joita ihmistieteet oikeuttavat ja jotka käyttävät ihmistieteitä välineenään. Tästä Helén antaa esimerkkeinä psykiatrian, kriminologian, kasvatustieteet ja suuren osan sosiaalitutkimusta. Toiseksi tiede on jo itsessään vallankäyttöä, sillä se asettaa itse rajat tieteellisen ja

---

²⁶ Foucault (1980/1975) käsittelee tarkemmin kurinpidollisen vallan ilmentymiä ja käyttöä. Valitettavasti en itse pysty syventyä kyseiseen problematiikkaan pro gradu -työni antamissa rajoissa.

epätieteellisen diskurssin välille, toisin sanoen rajaa toiset totuusväittämät ulos tieteellisestä diskurssista. Kolmanneksi tiede on alimääräytynyttä siten, etteivät havainnot tai kokeet tyhjentävästi määrää teoriaa tai järjen periaatteet tutkimusongelman muotoilua. Tämä aukko kurotaan umpeen ei-tieteellisten intressien välityksellä, jotka useimmiten ovat myös valtaintressejä. Kusch (1993, 135) kuvaa tilannetta sanomalla, ettei vallan ja tiedon suhde ole loogisesti, vaan sosiaalisesti välttämätön.

3.2 Normalisaatio

Tremainin (2017, 56) mukaan Foucault näki normalisaation olevan keskeinen, ellei kaikkein keskeisin, biopolitiikan hallitsemismuoto, jonka avulla pystytään hallitsemaan niin yksittäisiä ihmisiä kuin ryhmiä.²⁷ Näiden hallinnan tekniikoiden ymmärtämiseksi on tärkeä tutkia itse normaalin käsitettä.

Normaali tarkoittaa sanakirjamääritelmältään²⁸ muun muassa tavanomaista, tavallista, säännönmukaista ja odotuksenmukaista. Poliitiikan ja yhteiskunnan tutkimuksessa poliittinen ja yhteiskunnallinen normaalitila puolestaan tarkoittaa järjestystä, joka käsitetään normin avulla. Foucault'n ei kuitenkaan lähestynyt Helénin (2016, 93) tulkinnan mukaan yhteiskunnallisia normeja oikeudellisesta tai sosiologisesta näkökulmasta, vaan painotti normien suhdetta tietoon. Näin normi oli hänelle enemmän sääntö kuin mitta, osoitus siitä, että asiat on yhdenmukaistettu eli standardoitu.

Normaalin käytännöllinen ulottuvuus on normalisaatio. Se tarkoittaa Helénin (2016, 102) mukaan toimenpiteitä, jotka lähestyvät kohteitaan – väestön, sosiaaliryhmän, yhteisön, yksilön elämän tai elintoiminnon jotain ulottuvuutta – normaalin perspektiivistä ja asettavat ne jonkin normaalin mitan alaiseksi. Normaali voi tällöin olla hänen mukaansa yhtä hyvin kehitysskeema tai tilastollinen jakauma, fysiologinen vaihteluväli, toiminto tai psykologisen testin tulos. Normalisointi koskee näin ollen kaikkia biopoliittisten teknologioiden

²⁷ Helén (2016, 106 – 107) problematisoi Foucault'n tuotantoon viitaten käsityksiä normalisaation, kurinpitovallan ja biopolitiikan yhteyksistä. Aiheesta lisää ks. esim. Ewald (2003).

²⁸ Ks. esim. <https://www.suomisanakirja.fi/normaali> (Tarkistettu 5.10.2019).

ulottuvuuksia, kuten lääketieteen, psykoteknologioiden tai sosiaalteknologioiden aloja.

Davisin (2013b, 1 – 3) mukaan on kuitenkin huomionarvoista, etteivät eurooppalaiset kielet ennen 1800-lukua edes tunteneet normaali-sanana nykyulottuvuutta, jolla viitataan yhdenmukaisuuteen tai tehdään ero suhteessa poikkeavuuksiin. Sen sijaan englannin kielessä sanalla *normal* viitattiin ainoastaan sen geometriseen²⁹ merkitykseen. Tässä mielessä sanan nykymuotoon sisältyvä kehoitus tai pyrkimys normaaliuteen on uudempaa perua.

Itse normaalin tutkiminen ja havaitseminen, tieto normaalista sekä normalisoivat käytännöt, saavat Helénin (2010, 106) mukaan pontimensa epänormaaleista elämänilmiöistä. Tutkiminen ja toimenpiteet kohdistuvat useimmiten poikkeaviin ihmisiin yksilöinä ja joukkoina tai epäsäännöllisyyksiin ihmisten elämässä. Mielestäni on kuitenkin tässä kohden tärkeää huomata, että normaali-sanana sosiaalinen ulottuvuus ja epänormaalius edellyttävät toinen toisiaan. Foucault'laisittain ei näkemykseni mukaan voida sanoa, että normaalin tutkimus olisi saanut alkunsa epänormaaleista ilmiöistä, vaan käsitys normaalista ja epänormaalista ovat syntyneet samanaikaisesti muun muassa sosiaalisten valtakäytäntöjen ja -diskurssien myötä.³⁰

Yksi esimerkki normalisaation yhteydestä syntyneestä ihmisryhmästä on vammaiset henkilöt. Tremain kuvaa Foucault'n näkemyksiä 1700-luvulta ja eteenpäin kehittyneestä biopolitiikasta ja sen toimintatavoista, jotka ottivat kohteekseen uusia elämänalueita, problematisoiden niitä ja löytäen ajan poliittisten tavoitteiden näkökulmasta uusia huolenaiheita. Näihin ongelmiin alettiin vähitellen etsiä ratkaisuja erilaisten politiikkojen ja käytäntöjen avulla, joiden tarkoituksena oli vahvistaa tai kehittää elämän laatua, kestoa, jatkuvuutta ja uudistumista. Samalla kyseiset käytännöt ja hallintamuodot levisivät yhä laajemmille elämänalueille, mitaten ja keräten tietoa muun muassa syntymistä ja kuolemista, hedelmällisyydestä, suvun jatkamisesta sekä kuvantamalla erilaisia ruumiin toimintoja ja luokittelemalla terveydelle vaarallisia asioita. Näitä uhkia

²⁹ Normaali on geometriassa vektori tai suora, joka leikkaa tasossa kohtisuorasti toista janaa, suoraa, vektoria tai käyrää vasten, taikka tilassa myös tasoa tai pintaa vasten. Ks. <https://www.suomisanakirja.fi/normaali>

³⁰ Lisää aiheesta ks. esim. Dreyfus & Rabinow (1982, 133 – 142).

vastaan alettiin kehittää uusia keinoja kouluttamalla ja medikalisoimalla ihmisiä, synnyttäen samalla hyväntekeväisyysinstituutioita, vakuutuslaitoksia, kollektiivista säästämistä sekä muita selviytymismekanismeja – kaikkien tarkoituksena auttaa ihmisiä selviytymään onnettomuuksista, sairauksista tai muista yllättävistä, epätoivottavista, tilanteista. Samalla selviytymiskeinoja alettiin vähitellen etsiä myös vammaisuuden ongelman korjaamiseksi, mikä vähitellen aloitti koko vammaisuuden käsitteen tarkemman tutkimisen (Tremain 2017, 54).

3.3 Vammaisuuden käsite

Tremainin (2015a, 14) mukaan vammaisuuden käsite on muodostunut osana viime vuosisatojen aikana syntyneitä toimintatapoja ja käytäntöjä, joiden tavoitteena oli luokitella, hallinnoida ja kontrolloida *normaalista* poikkeavia ihmisiä. Esimerkkeinä tällaisista käytännöistä ja toimintatavoista Tremain mainitsee muun muassa mielisairaalat, elämänlaadun arvioinnit, työn teon erilaiset tukimuodot, erityisopetusohjelmat, kuntoutusjärjestelmät, kodinhoitopalvelut, työpajat ja synnytysten diagnostisoinnin. Näiden luokittelujen avulla yksilöt määriteltiin *objektiivisesti* muun muassa fyysisesti heikentyneiksi, hulluiksi, vammaisiksi, kehitysvammaisiksi tai kuuroiksi. Jaottelu koski Tremainin (2017, 23) mukaan näkyvien fyysisten ominaisuuksien ohella myös näkymättömämpiä ominaisuuksia: psyykkisiä tai kognitiivisia kykyjä ja tuntoaistia.

Henkilöiden havaitseminen normaalista poikkeavina ja nimeäminen eri tavoin vammaisiksi oli mitä suuremmissa määrin osoitus biopolitiikan hallitsemistavasta: normalisaatiosta eli tavasta luonnollistaa jako normaaliin ja epänormaaliin sekä asettaa ruumis ja siihen liittyvät ilmiöt näihin kategorioihin ja saattaa tieteellisen tutkimuksen kohteeksi.³¹ Tällä kategorisoinnilla synnyttiin samanaikaisesti keskustelua vammaisuuden syistä sekä erilaisia ratkaisuehdotuksia vammaisuuden ”ongelman”³² ratkaisemiseksi.

³¹ En tässä yhteydessä pysty ottamaan työni rajoissa kantaa aihepiiriin liittyvään laajempaan tieteenfilosofiseen keskusteluun esimerkiksi objektiivisuuden määritelmästä tai tieteellisistä totuuksista.

³² Tarkoitan vammaisuuden ”ongelmalla” vammaisiksi luokiteltujen henkilöiden asettumista normaali-luokan ulkopuolelle. Koska normalisaatioon sisältyy pyrkimys päästä eroon epänormaaliudesta ja/tai vähintään hallita epänormaaliutta, muodostavat ”epänormaalit” vammaiset henkilöt normalisaatiolle ratkaisuja vaativan ongelman.

3.3.1 Vammaisuuden lääketieteelliset luokitukset

Vammaisuutta on käsitteellistetty lääketieteellisessä tutkimuksessa ja kliinisissä käytännöissä erityisesti kolmen englanninkielisen vammaisuutta kuvaavan sanan avulla: *impairment*, *disability* ja *handicap*.³³ Ensimmäisen kyseisiä ulottuvuuksia käsittelevän systemaattisen lääketieteellisen luokitusjärjestelmän on kehittänyt Maailman terveysjärjestön (World Health Organization WHO).³⁴

Ensimmäinen luokitus, ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps)³⁵, hyväksyttiin vuonna 1980. ICIDH oli ensisijaisesti sairauksien seurauksien luokitus, joka teki kolmiportaisen jaottelun toiminnallisten vammojen välille: heikentyminen (*impairment*) biologisen vertailun tasolla, vamma (*disability*) ihmisten välisen vertailun tasolla sekä haitta (*handicap*) yhteiskunnan tasolla.³⁶ Karkeasti kuvattuna heikentymällä voitiin näin ollen tarkoittaa tulkintani mukaan esimerkiksi raajan puuttumista, vammalla kyvyttömyyttä kävellä ja haitalla pääsyä omin avuin kotoa bussipysäkille. Whiteneckin (2006, 50) mukaan kolmiportainen jaottelu sai jo aikanaan osakseen kritiikkiä *handicap*-sanana leimaavasta käytöstä sosiaalisissa yhteyksissä sekä ympäristötekijöiden puutteellisesta huomioimisesta.

Seuraava WHO:n tarkistettu ICIDH-luokitus³⁷ julkaistiin 21 vuotta myöhemmin. Se korvasi kolme aiemman ICIDH-luokituksen ulottuvuutta sopivimmilla termeillä:

³³ ICIDH-luokitukset on myös käännetty suomeksi (alun perin Stakes (2004), päivitykset ovat nykyisen Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen, THL:n, vastuulla). En pysty pro gradu -työni rajoissa kuitenkaan hyödyntämään suomennosten käsitteistöä, sillä suomennoksen soveltamisalat englanninkielisille sanoille (*impairment*, *disability*, *handicap*) ovat erilaisia: kahta eri englanninkielistä sanaa on saatettu kuvata yhdellä suomenkielisellä sanalla, mutta asiayhteys on paljastanut suomenkielisen sanan viittauskohteen. Näistä syistä käytän pro gradu -työssäni seuraavia tekemiäni suomennoksia: heikentyminen (*impairment*), vamma (*disability*) ja haitta (*handicap*). Mainitsen englanninkielisen sanan suluissa aina suomenkielisen vastineen kohdalla silloin, kun suomennos ei mielestäni kuvaa alkuperäisen sanan kaikkia ulottuvuuksia tai käännöksen ilmoittaminen helpottaa luettavuutta. Esimerkiksi Kontkanen (2000) on arvioinut pro gradu -työssään laajemmin WHO:n vammaisuusluokitusten teoreettisia lähtökohtia.

³⁴ Tarkastelen vammaisuusluokituksia Tremainin (2017) tekemien tulkintojen pohjalta, enkä näin ollen pysty syventymään vammaisuutta kuvaavien käsitteiden *impairment-disability-handicap* eri soveltamisaloihin vammaisuusluokitusten sisällä.

³⁵ ICIDH (1980) ks.

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf;jsessionid=C72F05E3DE71C9D650A3998DF8FC5190?sequence=1

³⁶ Viittaan tähän jaotteluun myöhemmin työssäni puhuessani vammaisuuden kolmijaosta.

³⁷ ICIDH-2 (2001) ks. <https://unstats.un.org/unsd/disability/pdfs/ac.81-b4.pdf>. Päivitetystä ICIDH-2 -luokituksesta käytetään useimmiten nimeä ICF-luokitus (International Classification of Functioning, Disability and Health).

kehon rakenne ja toiminta elinten tasolla (*body structure and function at the organ level*), aktiivisuus henkilötasolla (*activity at the person level*) sekä osallistuminen yhteiskunnallisella tasolla (*participation at the societal level*). Lisäksi luokitus tunnusti ympäristötekijöiden merkityksen uudella luokittelukategorialla.³⁸ Tällä hetkellä luokituksesta on käytössä päivitetty versio vuodelta 2018.³⁹

Tremain (2017, 85) näkee ICDH2-luokitusjärjestelmään pohjaavan vammaisuuden lääketieteellisen selitysmallin yleisimpänä vallitsevana vammaisuuden tieteellisenä selitysmallina. Tähän lähestymistapaan sisältyy hänen mukaansa käsitys, että vammaisuus on ensisijaisesti objektiivinen, biologinen ominaisuus, joka vaikuttaa haitallisesti ihmisen toimintaan. Haitalliset ominaisuudet ovat näin ollen olemassa biologisina faktoina ennen sosiaalisia normeja ja käytäntöjä. Käsitykseen liittyy Tremainin (mt., 86) mukaan edelleen oletus siitä, että vammaisen henkilön heikompi elämänlaatu tai heikentyneet tulevaisuudennäkymät ei-vammaisiin verrattuna ovat väistämättömiä seurauksia vammaisuuden ei-toivottavasta luonteesta. Siksi kyseisen lääketieteellisen vammaisuuskäsityksen tavoitteena on ohjata sosiaaliset resurssit sellaisen tieteellisen tutkimuksen ja interventioiden kehittämiseen, jotka lupaavat korjata, poistaa tai estää vammaisuutta aiheuttavia tekijöitä ja niihin liittyviä rajoituksia ihmisten elämissä.

---

³⁸ Ks. lisää esim. Whiteneck (2006).

³⁹ ICDH-luokitusten eri versiot ovat käytännössä olleet huomattavasti monisyisempiä kuin työssäni kuvaan. Tremainin (2017) tulkintoihin perustuen niissä on kuitenkin ollut nähtävillä kuvaamani kolmiulotteisuus termien käytön välillä. Lisää nykyisistä vammaisuusluokituksista ks. esim. <https://thl.fi/en/web/toimintakyky/icf-luokitus>.

3.3.2 Vammaisuuden sosiaaliset mallit

Tremain (2017, 85) kyseenalaistaa vammaisuuden lääketieteellisten diskurssien muodostaman näkemyksen vammaisuudesta esittelemällä kolme vammaisuuden feminististä selitysmallia, jotka ovat tulkintani mukaan mahdollista nähdä vastareaktioina ajan lääketieteellisille diskursseille. Kaikissa näissä selitysmalleissa heikentyminen (*impairment*), vamma (*disability*) ja haitta (*handicap*) painottuvat hieman eri tavoin. Yhteistä kaikille sosiaalisille selitysmalleille kuitenkin on, että ne näkevät sosiaalisen ulottuvuuden merkityksen aiempaa tärkeämpänä vammaisuuden käsittelemisen yhteydessä. Näin ollen lähestymistavat muodostavat yhdessä laajan sosiaalista ulottuvuutta painottavan diskurssin.

Ensimmäinen tapa lähestyy Tremainin (mt., 85) mukaan vammaisuutta ensisijaisesti toiminnallisena puutteena, joka johtuu henkilön biologisesta tai ruumiillisesta erosta tai ominaisuudesta. Tämä heikentyminen (*impairment*) johtaa hänen mukaansa kyseiseen henkilöön kohdistuvan sosiaalisen syrjinnän erityismuotoihin. Kutsun kyseistä lähestymistapaa työssäni vammaisuuden sosiaalisen selitysmallin laajaksi tulkinnaksi.⁴⁰

Toinen Tremainin (2017, 85) mainitsema tapa korostaa vammaisuuden käsitteellistämässä henkilön ulkopuolelta tulevaa syrjintää, joka kohdistuu ihmisiin, joilla on biologinen tai ruumiillinen eroavaisuus tai ominaisuus. Tämä lähestymistapa kattaa vammaisuuden sosiaalisen selitysmallin suppeamman tulkinnan eli niin sanotun brittiläisen koulukunnan.⁴¹

Kolmas lähestymistapa on Tremainin (2017, 85) mukaan eräänlainen hybridi kahdesta muusta käsityksestä: siinä yhdistyvät ensimmäisen lähestymistavan korostamat henkilön biologiset ominaisuudet sekä toisessa lähestymistavassa korostuva, sosiaalisesti määrittyvä ableismi eli vammaisuuden perusteella tapahtuva syrjintä. Kutsun tätä lähestymistapaa työssäni performatiiviseksi

⁴⁰ Käsittelemisen sosiaalisen selitysmallin laajaa tulkintaa kappaleessa 3.3.2.1.

⁴¹ Käsittelemisen sosiaalisen selitysmallin suppeaa tulkintaa eli niin sanottua brittiläistä koulukuntaa kappaleessa 3.3.2.2.

vammaiskäsitykseksi ja luen esimerkiksi Tremainin itsensä edustavan kyseisen tyyppistä ajattelua.⁴²

Työni edetessä viitataan vammaisuuden sosiaalisten mallien käsitteellä kahteen ensimmäiseen lähestymistapaan, sillä näen Tremainin edustaman performatiivisen vammaiskäsityksen moniulotteisempänä ilmiönä. Performatiivisen vammaiskäsityksen itsenäinen tarkastelu on näin ollen tutkimukseni yhteydessä hedelmällisempää.

3.3.2.1 Laaja sosiaalinen selitysmalli

Tremainin (2017, 9) mukaan erilaiset tavat hahmottaa vammaisuuden syitä ja seurauksia sekä vammaisuutta koskevaa terminologiaa sekoittuvat usein vammaistutkimuksessa. Yksi keskeisin sekaannusten syy on niin kutsutun vammaisuuden sosiaalisen mallin (*social model*)⁴³ väärinymmärtäminen. Tremainin mukaan kansainvälisessä vammaistutkimuksessa sosiaalisen mallin käsitettä käytetään kahdessa eri käyttötarkoituksessa osin rinnakkain sekä osin päällekkäin. Ensimmäisessä merkityksessä termillä viitataan laajasti ja löyhästi melkein mihin tahansa ei-lääketieteelliseen käsitykseen vammaisuudesta. Toisessa merkityksessä sillä viitataan suppeammin erityiseen vammaistutkimuksen koulukuntaan, joka syntyi 1970-luvulla Iso-Britanniassa (niin sanottu *British Social Model* eli *BSM*)⁴⁴.

Tremain (mt., 86) mainitsee esimerkkinä laajemmasta käyttötarkoituksesta Yhdysvalloissa syntyneen sosiaalisen mallin. Tätä laajempaa tulkintaa vammaisuuden sosiaalisista selitysmalleista inspiroivat Tremainin mukaan naisasialiikkeen ja mustien kansalaisoikeusliikkeen menestys sekä liberaalin individualismin kannustamat vammaisuusteoreetikot ja aktivistit, jotka pyrkivät vakiinnuttamaan Yhdysvaltain lainsäädäntöön vammaisuuden kolmikantakäsityksen.

⁴² Käsittelen performatiivista vammaiskäsitystä laajemmin luvuissa 3.3 ja 3.4.

⁴³ En pysty käsittelemään pro gradu -työni rajoissa laajasti vammaisuuden sosiaalista mallia ja tulkintani siitä on tämän vuoksi karkea. Sosiaalisesta mallista ja vammaisuuden teoretisoinnista lisää ks. esim. Davis (2013a).

⁴⁴ Käsittelen suppeampaa sosiaalista selitysmallia (BSM) tarkemmin luvussa 3.3.2.2.

Kyseinen kolmikantakäsitys oli sama kuin Maailman terveysjärjestön (WHO) käyttämässä ICDH-luokittelujärjestelmässä (*impairment, disability, handicap*). Tremain (2017, 87) huomauttaakin, että vaikka liikkeen tarkoituksena oli toimia vastavoimana lääketieteellisille selitysmalleille ja korostaa erityisesti yhteiskunnalliseen toimintaan osallistumista vaikeuttavia haittoja, kuten syrjintää, ennakkoluuloja ja syrjäytymisen muotoja, teki se suunnilleen samat ontologiset oletukset vammaisuudesta kuin lääketieteellinen selitysmalli; myös laaja tulkinta vammaisuuden sosiaalisesta selitysmallista näki vammaisuuden ensisijaisesti biologisena heikentymänä (*impairment*) ja tästä juontuvina toiminnallisina vammoina (*disability*) tai haittoina (*handicap*).

3.3.2.2 Suppea sosiaalinen selitysmalli (BSM)

Suppeampaa käyttötarkoitusta, ”British Social Modelia” (BSM), Tremain pitää tulkintani mukaan esimerkkinä toisesta feministisestä lähestymistavasta. Kyseisen Iso-Britanniassa vallinneen suppeamman sosiaalisen selitysmallin tarkoituksena oli toimia vaihtoehtona perinteisille lääketieteellisille selityksille. Tremainin (2017, 90) mukaan sitä leimasi tästä huolimatta sama jako *impairment*- ja *disability*-käsitteiden välillä kuin lääketieteellisempiä selitysmalleja.

Erona muihin selitysmalleihin brittiläisessä BSM:ssa oli kuitenkin molempien käsitteiden uudelleen määrittely sekä erilainen painottaminen. BSM:n keskeinen teoreetikko Oliver (1996, 22) määritteli *disability*-käsitteen ”sellaisen sosiaalisen organisaation aiheuttamana haittana tai rajoituksena, joka ei ota huomioon ihmisiä, joilla on fyysisiä vammoja, vaan sulkee heidät sosiaalisten aktien ulkopuolelle”.⁴⁵ *Impairment*-käsitteen hän puolestaan määritteli ”kokonaisen tai osittaisen raajan puutteena tai raajan, muun elimen tai mekanismin viallisuutena” (mt., 22).⁴⁶ Samaan hengenvetoon hän kuitenkin totesi, ettei vammaisuudella

---

⁴⁵ ”Disability: The disadvantage or restriction of activity caused by a contemporary social organisation which takes no or little account of people who have physical impairments and thus excludes them from the mainstream of social activities” (Oliver 1996, 22).

⁴⁶ ”Impairment: Lacking all or part of a limb, or having a defective limb, organ or mechanism of the body” (Oliver 1996, 22).

(*disablement*) ole mitään tekemistä ruumiin kanssa, vaan kyse on sosiaalisesta alistamisesta (mt., 26).

Tremain (2017, 92) kritisoi BSM:n kannattajia heidän ajattelunsa käsitteellisestä epäjohdonmukaisuudesta. Hänen mukaansa BSM lähtee oletuksista, joiden mukaan (1) vammaisuus ei ole välttämätön seuraus heikentymästä (*impairment*) ja (2) heikentymä (*impairment*) ei ole riittävä edellytys vammalle (*disability*). Kuitenkin BSM:n vakiintumaton lähtökohta Tremainin mukaan on, että (3) heikentymä (*impairment*) on välttämätön edellytys vammalle (*disability*). Toisin sanoen vammaisella henkilöllä on oltava jonkinlainen heikentymä (*impairment*) ollakseen vammainen. Näin Oliverin (1996, 26) väite siitä, ettei vammaisuudella ole mitään tekemistä ruumiin kanssa, on epätosi.

Käsitteellisestä epäjohdonmukaisuudesta huolimatta Tremain (2017, 90) pitää BSM:n suurimpana saavutuksena väitettä siitä, ettei ihmisen neutraalina pidetyn vammaisuuteen liittyvän ominaisuuden (*impairment*) ja vammaisten kokeman syrjinnän välillä ole syy-yhteyttä. Tremainin (mt., 90) mukaan BSM:n keskeisten periaatteiden kirjoittajat ja nykyiset kannattajat ovatkin enemmän tai vähemmän hyväksyneet näkemyksen, jonka mukaan vammaisten rajoitetut toimintamahdollisuudet eivät ole heidän vammojensa tai heikentymiensä välttämättömiä seurauksia, vaan pikemminkin ne luodaan sosiaalisilla ja taloudellisilla järjestelyillä ja olosuhteilla, jotka voidaan muuttaa. Näkemys johtaa Tremainin mukaan siihen, että vammaisten henkilöiden aseman parantamiseksi suunnattavat resurssit tulisi BSM:n kannattajien mukaan kohdistaa yhteiskunnan tasolla vammaisuuksien tutkimisen ja parantamisen sijaan vammaisia alistavien sosiaalisten käytäntöjen tunnistamiseen ja korjaamiseen. Mielestäni tämänkaltainen tulkinta vammaisten henkilöiden auttamisesta on kuitenkin kyseenalainen; kärjistetyimmillään se tarkoittaisi näkövammaisen henkilön auttamista silmälasien hankkimisen sijaan muuttamalla olosuhteita näkemiselle otollisemmaksi, esimerkiksi sijoittamalla vammaiset henkilöt aina lähemmäs tarkkailtavaa kohdetta.

Vaikka BSM siirtää vammaisuuden syntymisen syyn pois yksilön ominaisuudesta yhteiskunnan tasolle, tukeutuu se Tremainin (mt., 91) mukaan yhä huomattavalla tavalla oletuksiin perinteisestä, lääketieteellisestä, vammaisuuden käsitteestä;

myös BSM olettaa heikentymien (*impairment*) ja sosiaalisten normien, käytäntöjen tai erilaisten politiikkojen ontologisen erillisyyden. Toisin sanoen myös BSM olettaa vammaisille henkilöille tyypillisten ”luontaisten ominaisuuksien” olemassaolon ennen sosiaalisia normeja. Tällaista asemoitumista kuvaa esimerkiksi Terzin (2004, 141)⁴⁷ toteamus, jonka mukaan vammaisia ihmisiä on aina ollut olemassa kaikissa yhteiskunnissa, mutta suhtautuminen vammaisuuteen on sen sijaan vaihdellut. Näin feminististen vammaistutkijoiden tehtäväksi on jäänyt ainoastaan selvittää yhteiskunnallisia syitä näille erilaisille suhtautumistavoille.

3.3.3 Performatiivinen vammaiskäsitys

Kolmas perinteiset lääketieteelliset selitysmallit haastava näkemys vammaisuudesta on Tremainin mukaan yhdistelmä kahdesta edellä mainitusta feministisestä käsityksestä. Tremain ei itse avaa kyseistä lähestymistapaa teoksissaan, mutta tulkitsemisen lähestymistavan sisältävän Tremainin oman ajattelun sekä tätä kautta myös lääketieteelliset selitysmallit.⁴⁸

Yksi syy Tremainin haluttomuuteen avata eksplisiittisesti kolmatta feminististä selitysmallia juontaa tulkintani mukaan juurensa siitä, ettei Tremainin (2017, 5) tarkoituksena ole antaa filosofiassaan normatiivista vastausta vammaisuuden ilmiön selittämiseksi tai tarjota normatiivista feminististä kritiikkiä vammaisuudesta annetuille selityksille. Tällainen ehdotus, vastaus tai kritiikki osoittaisi hänen mukaansa, että vammaisuuden ”ongelmalle” olisi olemassa tietty lopullinen ratkaisu. Sen sijaan hänen kehittämänsä feministinen filosofinen tutkimus vammaisuuden monitulkintaisuudesta on suurelta osin tarkoitettu osoittamaan, kuinka kussakin historiallisessa ja kulttuurisessa tilanteessa

⁴⁷ Terzi (2004) käsittelee laajemmin BSM:a kohtaan osoitettua filosofista kritiikkiä ja erottelee toisistaan liikkeen sisäisen sekä ulkoisen kritiikin sekä analysoi BSM:n saavutuksia vammaisliikkeelle.

⁴⁸ Tremainin edustama performatiivinen vammaiskäsitys ei kiellä lääketieteellisten selitysmallien olemassaoloa, vaan tarkastelee niiden syntyyn vaikuttavia syitä ja vaikutusmekanismeja foucault’laisesta näkökulmasta. Performatiivisessa vammaiskäsityksessä lääketieteelliset selitysmallit osallistuvat käsittämämme vammaisuuden ilmiön tuottamiseen yhdessä muiden selitysmallien tai vammaisuutta kuvaavien esitysten (esimerkiksi populaarikulttuuri, taide) kanssa. Näin ollen lääketieteelliset selitysmallit eivät *välttämättä* näyttele yhtä suurta roolia vammaisuuden käsitteen muodostumisessa kuin puhtaasti lääketieteellisen diskurssin sisällä.

muodostuneet diskurssit ja niiden myötä rakentuva valtajärjestelmä on tuottanut itse itselleen vammaisuuden ongelman. Kyseinen ongelma voidaan näin ollen nähdä näkemykseni mukaan yhtäältä kyvyttömyytenä asettua normalisaation myötä muodostettuihin normaalin kategorioihin sekä toisaalta asennoitumisena tällaiseen kyvyttömyyteen.

Lääketieteellisten tai sosiaalisten selitysmallien sijaan vammaisuus on Tremainin (mt., 23) mukaan ennen kaikkea performatiivista. Kyseinen näkemys muistuttaa Butlerin (1990) ajatusta sukupuolen ja seksuaalisuuden performatiivisuudesta eli sukupuolen ja seksuaalisuuden tuottamisesta jatkuvasti toistuvien teon, kuten sukupuolille tyypillisinä pidettyjen miesten tai naisten sukupuoliroolien tai muiden käyttäytymismallien avulla. Samanlainen tuottaminen koskee tulkintani mukaan myös vammaisuutta. Tremainin (mt., 23) mukaan tämä tapahtuu muun muassa ruumin rakenteesta, ulkonäöstä, tyylistä ja liikkuvuuden vauhdista rakennetuista käsityksistä sekä kommunikaatiomuodoista, tunneilmaisista ja kognitiivisista kyvyistä tehdyistä tulkinnoista. Nämä kaikki ovat puolestaan riippuvaisia kustakin historiallis-kulttuurisesta tilanteesta, joka ymmärretään muun muassa syntymäpaikan, asuinpaikan, sukupuolen, koulutuksen, uskonnon ja iän perusteella.

Rossi (2015, 29) määrittelee Butlerin (1990) ajatuksen performatiivisuudesta jatkuvana diskursiivisena (tai myös ruumiillisena) toistoon tai siteeraamiseen perustuvana tuotantona. Samalla hän painottaa, ettei Butler oleta performatiivisuutta edeltävää subjektia, vaan omaksuu ”nietzscheläisen” subjektikäsityksen; Butlerin mukaan ei ole olemassa valmista subjektia, joka toimisi omien sukupuolittuneiden ja seksualisoituneiden tekojensa ”moottorina” (eli olisi niiden ”taustalla” tai ”edellyttäisi” niitä), vaan subjektit ilmaantuvat olemassa oleviksi nimenomaan toiston prosesseissa (mt., 35).

Samalla tavoin myös Tremain (2017, 22 – 23) väittää, kuinka ihmisen kutsuminen vammaiseksi on ylipäättään kategoriavirhe. Hän tulkitsee vammaisuuden ja sukupuolen (useimmiten naiseuden) tai rodun kaltaisten käsitteiden välille analogian ja huomauttaa Butlerin tavoin, ettei ole olemassa naiseuden tai rodun ulkopuolista, ”alkuperäistä”, subjektia. Samalla tapaa hän korostaa, ettei myöskään ole olemassa vammaisuuden ulkopuolista subjektia ja painottaa, ettei

materiaalinen ruumis ole ennakoedellytys sen luokittelemiseksi vammaisena. Tremain (mt., 120) kääntää tilanteen päinvastaiseksi; hänen mukaansa on mahdotonta tehdä viittausta puhtaaseen ruumiiseen, joka ei olisi samanaikaisesti jo jollain tavalla osa vallitsevaa maailmaa ja sen luokitusjärjestelmiä.⁴⁹

Näin Tremain (2017) kritisoi näkemykseni mukaan oletuksia vammaisuudesta ”alkuperäisen” tai ”luonnollisen” ruumiin ja/tai sen toiminnallisuuden heikentymänä tai puutteena (*impairment*) sekä korostaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa samalla tavoin kuin sukupuolen tai rodun perusteella on vaadittu. Jää kuitenkin epäselväksi, pitäisikö Tremainin mielestä ihmisiä lakata kategoriavirheen vuoksi kutsumasta miehiksi ja naisiksi, vammaisiksi tai viittauksilla rotuun.⁵⁰

Tremainin tapaa määritellä vammaisuus performatiivisena käsitteenä voidaan tarkastella myös Pulkkinen (2003, 49) määrittelemää modernia ja postmodernia ajattelutapaa hyödyntäen. Hänen mukaansa moderni ajattelu on kiinnittynyt erotteluihin, jotka ovat muotoa perusta-pinta: syvä-matala, syvälinen-pinnallinen tai sisäinen-ulkoinen. Tällaisille erotteluille tyypillistä on muodostaa käsitteiden välille arvostus-, painotus-, selitys- tai kausaalisuhteita. Sen sijaan postmoderni tunnistaa perusta-pinta-erottelut ja kritisoi niitä. Se kiinnittää kriittisen huomion erityisesti kolmeen modernin ajattelumalliin: perustan arvostamiseen pintaa enemmän, pinnan ilmiöiden selittämiseen perustasta käsin ja ulkoisen selittämiseen sisäisellä. Tällaisesta kriittisestä postmodernista ajattelutavasta Pulkkinen (mt., 53 – 55) antaa esimerkkinä Michel Foucault’n tiedonarkeologisen ja genealogisen ajattelun.

Vammaisuuden biologista tai ruumiillista perustaa kuvaava lääketieteellinen selitysmalli onkin tulkintani mukaan paraatiesimerkki modernista ajattelutavasta, jossa heikentymä (*impairment*) on ensisijainen vammaisuuden syy ja edellyttää esimerkiksi heikentymästä johtuvaa sosiaalista syrjintää. Kuten olen pyrkinyt

⁴⁹ Tällä lauseella viitataan Butlerin (1993) huomioihin sukupuolen performatiivisuudesta, jota hän käsittelee tarkemmin teoksessaan *Bodies that Matter*.

⁵⁰ Käsitteiden kysymystä subjektiviteetin muodostumisesta vallitsevien diskurssien sisällä tarkemmin loppuyhteenvedossani luvussa 5. Totean kuitenkin jo tässä kohden, että tulkiten Tremainin näkemysten korostavan toimintaa diskurssien sisällä, ts. ajatus diskurssien ulkopuolisesta toiminnasta näyttäytyy hänelle foucault’laisittain käsittämättömältä. Esimerkiksi sellaisten ymmärrettävien käsitteiden käyttö, jotka eivät jollain tapaa merkitsisi olemassa olevia asioita ja sitä kautta erilaisia diskursseja, tuntuu käytännössä mahdottomalta.

Tremainin (2017) avulla osoittamaan, eivät myöskään vammaisuuden sosiaaliset selitysmallit ole täysin päässeet irti vastustamastaan biologis-lääketieteellisestä lähestymistavasta olettaessaan edelleen ruumiinheikentymän ensisijaisena ja välttämättömänä ehtona vammaisuudelle - joskin korostaen lääketieteellistä mallia enemmän sosiaalista syrjintää vammaisuuden käsitteen muodostumisessa.

Pulkkisen (2003, 175 – 176) mukaan genealoginen ajattelu onkin tärkeä keino purkaa modernin ajan tapaa esittää perusta-päällysrakenne-logiikalle perustuvia kysymyksiä, sillä se ei kysy asioiden alkuperää, vaan tarkastelee ilmiöitä vallan tuotteina.⁵¹ Pro gradu -työssäni esittämä vammaisuuden käsitteen genealoginen tarkastelu paljastaakin, kuinka vammaisuus on ensisijaisesti performatiivista ja muodostuu näin ollen lääketieteellisten ja sosiaalisten selitysmallien tuottaman tiedon ja käyttäytymismallien ohella muun muassa hallinnollisista käytännöistä ja juridisista päätöksistä, joita kuvaan myöhemmin Marinin hallitusohjelmaa kuvaavassa analyysissäni.

3.4 Performatiivisen vammaiskäsityksen kritiikki

Tremainin tapa tarkastella vammaisuutta historiallis-materialistisena ja relativistisena käsitteenä on mahdollista kritisoida monista näkökulmista.⁵² Suuri osa kritiikistä voidaan kohdistaa Foucault'n alkuperäisiä ajatuksia kohtaan, mutta myös Tremainin tapaan tulkita Foucault'n ajatuksia ja soveltaa niitä vammaisuuden käsitteen muodostumisen analyysiin.⁵³ Jaottelen edellä mainitsemiani kriittisiä näkökohtia yhtäältä feministisen vammaistutkimuksen sisältä kumpuaviin huomioihin sekä liikkeen ulkopuolelta, erityisesti analyyttisen filosofian piiristä, nouseviin kysymyksiin.⁵⁴

⁵¹ Olen käsitellyt samaa problematiikkaa työni luvuissa 2.2 ja 2.3.

⁵² Tremain (2017, 213) huomauttaa, että Foucault itse kiinnitti laajasti huomiota erilaisiin jakamiskäytäntöihin, kuten normalisointiin ja poikkeavuuksien luokitteluun, jotka koskevat vammaisuuden dispositiivia. Sen sijaan monet Foucault-tutkijat ovat suurelta osin laiminlyöneet vammaisuuden dispositiivin analysointia.

⁵³ En pysty pro gradu -työni antamissa rajoissa arvioimaan Tremainin tai muiden käyttämieni tutkijoiden Foucault-tulkintojen oikeellisuutta tai käymään läpi Foucault'n filosofiaa kohtaan laajemmin osoitettua kritiikkiä. Sen sijaan keskityn työni kannalta olennaisiin huomioihin koskien Foucault'n filosofiaa ja siitä tehtyjä johtopäätöksiä.

⁵⁴ Jako sisäisiin ja ulkopuolisiin kysymyksiin on osin keinotekoinen. Tarkoitukseni ei ole väittää, etteikö myös niin sanotun analyyttisen filosofian sisällä olisi feminististä tutkimusta tai onko

3.4.1 Sisäinen kritiikki

Feministisen vammaistutkimuksen sisältä nouseva kritiikki liittyy kiinteästi keskusteluun, jota käytiin 1900-luvun lopulla brittiläisen koulukunnan (BSM) ympärillä. Se keskittyi BSM:n tekemään *impairment-disability*-jakoon ja mallin hyödyntämiseen niin vammaisuuden käsitteen uudistamisessa kuin vammaisaktivismissa (Tremain 2017, 115). Keskustelussa esiintyneitä argumentteja on käytetty myöhemmin myös Tremainin ajattelun kritisoimiseksi.

Yksi keskeisimmistä kritiikeistä kumpuaa BSM:n *impairment*-käsitystä kohtaan esitetystä teoretisoinnista. BSM:n sisäisten arvostelijoiden mukaan liike keskittyi lähes yksinomaan vammaisuuteen johtaviin rakenteellisiin ja institutionaalisiin tekijöihin ja jätti näin huomiotta vammaisten elävän ruumiin kokemukset (ks. esim. Kittay 1999). Yksi tällaisista kritiikeistä sisältyy Carol Thomasin (1999) pyrkimykseen BSM:n uudistamiseksi.⁵⁵ Hän esittelee termin heikkenemävaikutukset (*impairment effects*) viittaamaan kipuun ja muihin vammaisena elämisen ulottuvuuksiin ja kysyy, eikö tunne kivusta (*impairment effect*) nimenomaan ole osoitus vammaisuuden biologisesta ja materialistisesta perustasta?

Samalla logiikalla myös Tremain pyrkimys kyseenalaistaa vammaisuuden biologinen perusta olisi kyseenalainen. Tähän Tremain (2017, 115) kuitenkin vastaa, kuinka myös kivun idea ja sen kokemus ovat historiallisesti ja kulttuurisesti suhteellisia ja tulkittuja. Väitteessään hän nojaa Prinz'n (2007)⁵⁶ tutkimuksiin kulttuurin vaikutuksista kognitioon ja väitteeseen, joka mukaan tunteiden syyt ja vaikutukset ovat kulttuurisesti ehdollisia. Tremain pyrkii tukemaan argumentaatiotaan nostamalla esiin samassa yhteydessä häntä

---

kyseinen filosofisen tutkimusentekotavan erittely ylipäätään järkevä. Jaottelu perustuu sen sijaan erilaisiin kritiikkien sisältämiin tutkimusparadigmoihin, jotka Tremainin ajattelun tapauksessa on mielestäni ymmärrettävintä kuvata tekemälläni tavalla.

⁵⁵ Kritisoidessaan BSM:a Thomas ajautuu ehkä tahtomattaankin argumentoimaan historiallis-relativistisen mallin puolesta; Thomas (1999, 132 – 133) toteaa, kuinka materialistinen näkökulma vammaisuuteen selittää sen, kuinka anatomiset ja geneettiset erot sekä erilaiset ruumiilliset variaatiot, jotka määrittävät länsimaisissa lääketieteellisissä keskusteluissa "heikentymiksi" (*impairment*), muuttuvat ajallisesti ja alueellisesti ihmiskehojen ja niiden keskinäisten suhteiden kautta (Tremain 2017, 114).

⁵⁶ Prinz (2007) analysoi teoksessaan ensisijaisesti moraalien suhdetta tunteisiin, mutta tulee käsitelleeksi samalla laajemmin tunteiden ja erilaisten kulttuuristen käytäntöjen yhteyttä. Keskustelua herättäneessä teoksessaan hän tukeutuu argumentoinnissaan muun muassa vaihtelevaan suhtautumiseen kannibalismia sekä avioliittokäytäntöjä kohtaan.

kohtaan esitetyn samankaltaisen väitteen, jonka mukaan jotkin ruumiinheikentymät ja niiden seuraukset olisivat ajasta ja kulttuurista riippumattomia, kuten sokean ihmisen kokemus – tai sen mahdottomuus – kuvataiteesta. Tähänkin väitteeseen Tremain (2017, 116) vastaa, kuinka koko argumentti on jo itsessään historiallisesti arvolutautunut: kuvataiteen arvostaminen ylipäättään on kontingentti ilmiö.

Toinen Tremainin ajattelua kyseenalaistava kokonaisuus, joka kumpuaa feministisen vammaistutkimuksen sisäisestä kritiikistä, nousee Tremainin (2017, 117 – 118) mukaan erityisesti fenomenologisen filosofian piiristä. Kritiikki kohdistuu väitteeseen vammaisten henkilöiden kokemusten vähättelystä, mikä juontaa juurensa Foucault'n filosofian käyttöön. Tremain tuo käsittelyssään esille esimerkiksi Scullyn (2008) väitteet siitä, kuinka Foucault jättää huomiotta elävän ruumiin kokemukset ja varsinkin filosofi Maurice Merleau-Pontyn⁵⁷ näkemykset ruumiista prediskursiivisena entiteettinä: ”ruumiit ovat olemassa jo ennen kuin niistä voidaan puhua tai ne oppivat itse puhumaan” (Tremain 2017, 118).

Tremain (2017, 117 – 118) vastaa kritiikkiin myöntämällä, kuinka Foucault antaa subjektille vasta toissijaisen aseman ja asettuu vastustamaan fenomenologian transsendentaalia subjektia.⁵⁸ Samaan hengenvetoon hän kuitenkin toteaa, ettei Foucault'n tavoitteena ollut subjektin eliminoiminen, vaan tämän asettaminen aina tiettyyn historialliseen ajanjaksoon. Näin ollen myös (fenomenologian) subjektin käsitykset ruumiista, sen aineellisuudesta, biologiasta ja näille ilmiöille antamasta merkityksestä, ovat sidoksissa niihin historiallisiin olosuhteisiin (esimerkiksi käsitteistön kautta), joiden valossa subjektit havaitsevat itsensä. Tremainin mukaan fenomenologisen tutkimuksen tulisi mielummin tutkia ilmiöiden muodostumisen ontologisia ehtoja foucault'laisesta näkökulmasta, kuten historiallis-kulttuuristen ehtojen mukaisesti kokevan subjektin ruumiin vaikutusta kokemukselle, kuin olettaa kritiikittä fenomenologisen tutkimuksen lähtökohdaksi historiasta riippumatonta ruumista (mt., 119).

⁵⁷ Ks. esim. Merleau-Ponty pääteos *Havainnon fenomenologia* (2005).

⁵⁸ Merleau-Pontyn suhteesta fenomenologian transsendentaaliin subjektiin, ks. esim. Carman, Taylor & Hansen, Mark B.N. (2005). Tremain (2017, 118) toteaa, ettei Foucault'n kritiikki ole kuitenkaan yksiselitteisesti osoitettu Merleau-Pontylle, vaan pikemminkin Sartrelle tai Husserlille.

3.4.2 Ulkoinen kritiikki

Foucault'n filosofian keskeinen käsite ”nykyisyyden ontologia” tuntuu Oksalan (2005b, 158) mukaan kuvaavan ensikädeltä kahta yhteensopimatonta ajatusta: yhtäältä nykyisyyttä eli historiallisesti ainutkertaista ja yksittäistä tilannetta ja toisaalta taas ontologiaa eli sitä, minkä on perinteisesti ajateltu olevan pysyvintä ja yleisintä. Lisäksi hän muistuttaa, että samaan ontologian tutkimusalaan kuuluvat olioiden ja objektien ohella myös ideat, käsitteet ja luokitukset.

Suuri osa Tremainin kuvaamaa vammaistutkimusta kohtaan esitetyistä kriittisistä kysymyksistä kohdistuukin juuri tutkimuksen ontologisiin ja epistemologisiin ehtoihin sekä yleisesti relativistisen ja historistisen feministisen tutkimuksen tekemisen mahdollisuuksiin. Eikö Tremainin oma ajattelu ole myös sidottu hänen aikanaan vaikuttaneeseen historialliseen ajanjaksoon? Miksi hänen ajatteluaan tulisi pitää jotain toista teoreettista rakennelmaa pätevämpänä?

Puolakka (2012) nostaa esille relativismia kohtaan esitetyn yleisen ongelman: Relativismin on katsottu kumoavan itse itsensä, koska sen on väitetty edellyttävän ainakin yhden asian universaalia totuutta, nimittäin itse relativismin. Koska relativismi kuitenkin kiistää tämänkaltaisen totuuden mahdollisuuden, se voidaan hylätä sillä yksinkertaisella perusteella, ettei näkemystä ole edes mahdollista muotoilla ristiriidattomasti. Relativismin uskottavuus toisin sanoen edellyttää jotain sellaista, minkä relativismi itse kieltää.

Tremain kuitenkin tuntuu kulkevan ajattelussaan täysin eri tutkimusparadigman sisällä. Hän toisaalta tunnistaa saavansa osakseen relativistis-historistista näkemystään kohtaan osoitettua kritiikkiä, mutta ohittaa sen täysin määrittelemällä relativismin filosofisena doktriinina, jonka mukaan erilaiset yhteiskunnat ja kulttuurit muodostava erilaisia uskomuksia ja arvoja erilaisten historiallisten olosuhteiden vallitessa. Historismin Tremain puolestaan määrittelee filosofisena doktriinina, jonka mukaan uskomukset ja arvot nousevat historiallisten tapahtumien ja olosuhteiden seurauksena (Tremain 2015b, 8). Muistaen Tremainin foucault'laisen lähestymistavan, ei Puolakan argumenttiin sisältyvä oletus universaaleista totuuksista vaikuta pätevän Tremainin ajatteluun; Tremainin relativismi ja historismi tarkoittavat erilaisten historiallisten

tapahtumien tai ilmiöiden olemisen ehtojen tarkastelua ilman olettamusta ajasta ja paikasta riippumattomista universaaleista. Tämänkaltaisilla laajoilla määritelmillä Tremain ei kuitenkaan mielestäni vastaa häntä kohtaan esitettyyn kritiikkiin, vaan ainoastaan sivuuttaa sen epäolennaisena.

Kaiken kattavan ontologisen teorian sijaan Tremainin edustaman feministisen vammaistutkimuksen tavoitteena on tarkastella vammaisuutta kuvaavien käsitteiden, kuten heikentymän (*impairment*), vamman (*disability*) ja haitan (*handicap*) keskinäistä suhdetta sekä kyseisten käsitteiden epistemologisia ja ontologisia ehtoja (Tremain 2017, 115). Tremain (2015b, 13) tiivistääkin Foucault'n ajatukset nykyisyyden ontologiasta kysymyksiin siitä, *miten* nykyiset ajattelumme ja käyttäytymisemme ovat syntyneet. Hän ei toisin sanoen ole kiinnostunut siitä, *miksi* ajattelemme ja toimimme kuten teemme. Tämä ero kysymysten välillä on ratkaisevan tärkeä, sillä jälkimmäisellä miksi-kysymyksellä etsitään vastauksia käytökselle kyseenalaistamatta kysymyksen esittäneen subjektin olemista annettuna.

Nykyisyyden ontologia liittyy olennaisesti myös epistemologisiin kysymyksiin eli kysymyksiin siitä, miten saamme tietoa ja mikä on sen suhde totuuteen. Oksalan (2005b, 167 – 168) mukaan Foucault'n tuotannossa totuuden tuottaminen tapahtuu aina suhteessa valtasuhteisiin. Tiedon ja vallan yhteenkietoutuminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että valta ”vääristäisi” tiedontuotantoa, sillä tavoitteena ei ole erottaa ”oikeaa” ja manipulointiin tähtäävää tietoa toisistaan tai kuvailla sitä, miten valta alistaa tiedon käyttöönsä ja edistää sillä omia päämääriään. Sen sijaan tieto ja valta ovat aina jo lähtökohtaisesti kietoutuneet toisiinsa, eikä niitä pysty erottamaan. Näin myös tieteellisen tiedon tuotanto ja sen muoto ovat sidoksissa historiallisesti muuttuviin käsityksiin ja valtaverkostoihin. Tämän huomion vuoksi Foucault'n filosofiaan nojaava feministinen tiede ei voi olla milloinkaan ”puhdasta tiedettä”, vaan sen on tutkittava tieteellisen ja poliittisen, tiedon ja vallan sekä teorian ja käytännön suhteita.

3.5 Subjektifikaatio

Olen purkanut työssäni vammaisuuden käsitettä osoittaakseni, kuinka sen muodostumiseen ja ymmärtämiseen vaikuttavat taustalla vallitsevat näkemykset vammaisista *jonkinlaisina* henkilöinä: ensisijaisesti ruumiillisesti tai henkisesti heikentyneinä (klassiset lääketieteelliset selitysmallit), yhteiskunnan syrjinnän kohteina (sosiaaliset selitysmallit) tai näiden ja muiden vammaisuuden dispositiivin sisällä vaikuttavien diskurssien tuotteina (performatiivinen selitysmalli). Vallitsevan selitysmallin taustaoletuksista riippuen vammaiseksi luokiteltavalla henkilöllä on näin ollen vaihtelevat mahdollisuudet muodostaa oma identiteettinsä vammaisena henkilönä ja erityisesti suhteessa normaaliin tai normaalina pidettyyn.

Oksala (2005a, 97 – 98) kuvaa kyseistä identiteetin muodostumisen prosessia nostamalla esiin Foucault'n ajatuksen subjektifikaatiosta (*assujettissement*). Se tarkoittaa Foucault'n filosofiassa prosessia, jonka avulla subjektit syntyvät. Tässä prosessissa ruumis on keskeisessä asemassa. Teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* (1980) Foucault kuvaa kurinpitovallan tekniikoita, joiden avulla vankeja erotellaan toisistaan: heitä tutkitaan ja luokitellaan ja heidän ruumiitaan manipuloidaan ruokavaliolla ja aikatauluilla. Näiden käytäntöjen pohjalta vangit saavat identiteettinsä esimerkiksi hulluina, sairaina tai rikollisina. Näin subjektifikaatioprosessi luo kaksi Foucault'n subjektiviteetin näkökulmaa: kontrollin ja riippuvuuden kautta synnytetyn *subjektin jollekin toiselle* sekä itsetietoisuuden tai -tuntemuksen kautta syntyneen *subjektin itselleen*, toisin sanoen subjektin oman identiteetin.

Tulkitsen Tremainin (2017, 92) kuvaavan samaa subjektin syntyprosessia vammaisena todetessaan, kuinka modernit valtasuhteet muodostavat subjektit, joita he myöhemmin edustavat, ja jotka myös asettavat subjektin mahdollisen käyttäytymisen rajat.⁵⁹ Tremain huomauttaa, että jos kyseinen foucault'lainen käsitys subjektin synnystä yhdistetään oletukseen ruumiinheikentymän (*impairment*) välttämättömästä ehdosta vammaisuudelle, näyttää hänen

---

⁵⁹ “- - modern force relations are constitutive of the subjects that they subsequently come to represent insofar as these forms of power put in place the limits of possible conduct for subjects” (Tremain 2017, 92).

mukaansa siltä, että myös vammaisia henkilöitä tuotetaan vastaamaan ”modernien poliittisten järjestysten” vaatimuksia. Tulkitsen kyseisen Tremainin lausahduksen tarkoittavan yhtäältä vammaisten ruumiillisten puutteiden korostamista suhteessa normaaleina pidettyihin ruumiisiin esimerkiksi lääketieteellisen selitysmallin sisällä sekä toisaalta valtioiden pyrkimystä hallita kansalaisiaan biopoliittisen luokittelun ja normalisoinnin avulla.⁶⁰

Kyseinen näkemys ei ole ongelmaton, sillä näin ymmärrettynä lääketieteellinen selitysmalli näyttäisi oikeuttavan itse itsensä: se etsii ensin syitä vammaisuudelle itse muodostamiensa määritelmien sisältä ja pyrkii tämän jälkeen korjaamaan niitä oman paradigmansa mukaisesti. En väitä, että kyseinen lähestymistapa olisi oikea tai väärä, mutta totean, että jonkinlaisen heikentymän (*impairment*) olettaminen vammaisille henkilöille johtaa siihen, että vammaiset ovat normalisaatioon tähtäävien pyrkimysten vallitessa jo lähtökohtaisesti olemukseltaan ei-vammaisia henkilöitä heikommassa asemassa: puutteellisia tai viallisia.⁶¹

Tremain (mt., 92) kuvaa kyseistä tilannetta sanomalla, kuinka vammaisuuden diagnostisoiminen ja luokittelu luonnollistaa heikentymän vammaisuuden välttämättömänä ehtona sekä vammaisen henkilön sisäisenä identiteettinä. Heti perään hän pyrkii kuitenkin korostamaan, kuinka ruumiinheikentymä on tosiasiaa muodostunut myös sosiaalisesti; vammaisuutta koskeva käsitteistö ylipäänsä on sosiaalisesti muodostettua. Hän jatkaa, ettei tutkijoiden pitäisi sen tähden ajatella heikentymää poliittisesti neutraalina, biologisena ominaisuutena, vaan tunnistaa vammaisuuden dispositiivin sisällä vaikuttavat tieto-valtasuhteet, joita toistetaan ja kehitetään muun muassa poliittisissa, lääketieteellisissä ja oikeudellisissa diskursseissa sekä kulttuuriesityksissä. Tulkitsen Tremainin näin ollen tarkoittavan, että vammaisuus on pikemminkin performatiivista; vammaisuutta tuotetaan erilaisten diskursiivisten toistojen ja esitysten avulla, eikä sillä ole ennalta määrättyä olemusta. Tämän johdosta myös subjektilla on

⁶⁰ Joudun rajaamaan työstäni suoran poliittisen ulottuvuuden työni laajuudesta johtuen, enkä pysty tämän vuoksi syventymään biopolitiikan syntymisen aikaisten ”klassisten” kansallisvaltioiden tai nykyisten ”modernien” valtioiden poliittisten järjestelmien ja niiden sisällä vaikuttavien biopoliittisten pyrkimysten tai tarkoitusperien yhtäläisyyksiin ja eroihin.

⁶¹ Jätän tulkinnastani tarkoituksella pois Foucault’n ajattelussa vallitsevan laajemman yhteiskuntapoliittis-historiallisen ulottuvuuden, esim. Dreyfus & Rabinow (1982, 135) toteavat Foucault’n ajatusten pohjalta, kuinka kuri ja muokkautuvaisten ruumiiden (*docile bodies*) tuottaminen oli yhteydessä kapitalismin nousuun.

periaatteessa mahdollisuus tuottaa vammaisuutta toiminnallaan toisin: vastoin yleisenä pidettyjä käsityksiä siitä, mitä tarkoittaa olla vammainen.

Seuraavassa tutkimukseni osiossa lähdän tutkimaan tämänhetkisiä suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa vaikuttavia vammaisuutta koskevia diskursseja ja pohdin, millaisia mahdollisuuksia ne avaavat vammaisten henkilöiden subjektiviteetin muodostumiselle. Huomautan kuitenkin, että kyseiset diskurssit kuvaavat vain murto-osaa kaikista vammaisuuden dispositiivin sisällä vaikuttavista diskursseista, joskin hallitusohjelmaan, politiikan keskeiseen strategia-asiakirjaan, kytkettyinä ne ovat vammaisuuden muodostumisen kannalta merkittäviä niin yhteiskunnan kuin yksilön kannalta.

4. Hallitusohjelma osana vammaisuuden tuottamista

Olen pyrkinyt tähänastisessa pro gradu -työssäni osoittamaan Tremainin (esim. 2015a; 2017; 2018; 2019) foucault'laiseen ajatteluun pohjautuen, kuinka käsitys vammaisuudesta on aina sidottu vallitsevaan kulttuuriin ja historialliseen ajanjaksoon sekä tuossa ajassa vaikuttaviin lukuisiin erilaisiin diskursseihin ja käytäntöihin. Näihin johtopäätöksiin päätyvää ajattelutapaa olen valottanut kuvaamalla genealogisen tutkimusperinteen käsitteistöä sekä soveltanut sitä feministiseen vammaistutkimukseen.

Helénin (2016, 26) mukaan kaiken genealogisen tutkimuksen kulmakivi on tapahtuma. Se ei tarkoita ainoastaan historiallista ajanjaksoa, vaan liittyy olennaisesti myös nykyisyyden tapahtumallistamiseen (*eventalization*), koskien esimerkiksi genealogin tutkimuskohteen valitsemista. Tremain (2017, 95) kuvaa Foucault'n tarkoittaneen termillä ”itsestäänselvyyden rikkomista”, tapaa korostaa tapahtuman eli tutkimuskohteen erityisyyttä tilanteessa, jossa muutoin olisi taipumus vedota yleisiin selitysmalleihin.⁶² Vammaisuuden kohdalla tämä voi tulkintani mukaan tarkoittaa esimerkiksi esittelemieni yleisten lääketieteellisten selitysmallien kyseenalaistamista ja vammaisuuteen vaikuttavien sosiaalisten ulottuvuuksien hahmottamista yksilöiden elämistä käsin.

Tässä mielessä myös pro gradu -työhöni sisältyvä genealoginen vammaisuuden käsitteen tutkiminen on eräänlaista tapahtumallistamista. Tremainin (2017, 96) mukaan kyseisenlaisessa tarkastelussa vammaisuus näyttäytyy dispositiivin tuottamana, eikä henkilöiden sisäisenä tai luonnollisena ominaisuutena.⁶³ Tämänkaltaiseen tuottamiseen tai *toistamiseen* osallistuvat muun muassa erilaiset sosiaalipolitiikat, hallinnolliset päätökset, (lääke)tieteelliset luokittelut, seuranta- ja rekisteröintitekniikat, kulttuuriesitykset sekä esteettiset käytännöt. Erona aiemmin mainitsemini *yleisiin selitysmalleihin* on vammaisten henkilöiden yksittäisten elämien rooli dispositiivin sisälle rakentuvassa vammaisuuden tuottamisessa; jokainen yksilöllinen ruumis ja jokainen yksilöllinen elämä

⁶² ” – to invoke an historical constant, an immediate anthropological trait, or an obviousness that imposes itself uniformly on all” (Tremain 2017, 95).

⁶³ ” – subjects are understood to be produced as disabled and impaired (rather than ‘have’ disabilities and impairments) – ” (Tremain 2017, 96).

osallistuu vammaisuuden esittämiseen ja näin ollen vammaisuuden käsitteen tuottamiseen.

Vammaisten henkilöiden yksilöllisten elämien merkitys nousee esille myös analysoidessani hallitusohjelmaa Foucault'n käyttämän hallinnan (*governmentalité*) käsitteen avulla, jolla hän kuvaa erilaisten käytäntöjen ja hallinnallisen ajattelun yhteyttä. Simons & Masschelein (2015, 209) määrittelevät käsitteen tarkoittavan erityisesti moderneissa kansallisvaltioissa vallitsevia tekniikoita, joiden avulla ihmiset harjoittavat vapauttaan muuttamalla itsensä subjekteiksi. Heidän mukaansa Foucault näyttää hallinnan käsitteen avulla, kuinka kyseinen muutos, *subjektifikaatio*, tapahtuu paradoksaalisesti toimivan kaksoissidoksen avulla; vapaat ihmiset muuttuvat yksilöllisiksi subjekteiksi liittymällä muiden vapaiden yksilöiden muodostamaan totaliteettiin. Toisin sanoen ihmisistä tulee subjekteja ainoastaan käyttäessään vapauttaan samalla tapaa muiden kanssa eli vallitsevien yhteisten sääntöjen, hyveiden, normien tai taitojen mukaisesti (mt., 222). Nämä nykyaikaisessa valtiossa toimivat hallintatekniikat korostuvat vammaisten henkilöiden kohdalla; niiden avulla vammaisiksi luokitellut ihmiset sisällytetään osaksi globaaleja sekä kansallisia diskursseja ja integroidaan mukaan yhteisesti jaettuun kokonaisuuteen: yhteiskuntaan.⁶⁴

4.1 Foucault'lainen diskurssianalyysi

Analyysini metodologisena työkaluna hyödynnän foucault'laista diskurssianalyysia, joka nojaa feministifilosofien tulkintoihin Foucault'n teksteistä. Diskurssianalyysin olen valinnut metodologiaksi siksi, että näen hallitusohjelman tekstien sekä heijastavan että luovan sosiaalista todellisuutta, jossa toimimme ja elämme.

---

⁶⁴ Simons & Masschelein (2015) kuvaavat Foucault'n hallinnan käsitettä erilaisten vammaisuutta käsittelevien paradigmojen vallitessa. He erottavat toisistaan yhteiskunnalliseen eksklusioon ja inkluusioon tähtäävät suhtautumistavat. Ensimmäisessä tyypillisistä on erottaa vammaiset henkilöt muusta, normaalista, yhteiskunnasta. Jälkimmäinen puolestaan korostaa kaikkien mukaan ottamista, kunhan yksilöt jakavat yhteisesti ymmärretyt toimintaperiaatteet ihmisestä yrittäjämäisenä, itsestään vastuun ottavana yksilönä.

Remes (2004) jakaa diskurssianalyysin perinteen kolmeen traditioon: ranskalaiseen, saksalaiseen ja brittiläiseen. Niiden yhteisenä taustakäsityksenä on näkemys ihmisen kulttuurisesta toimijuudesta, jota voidaan tutkia joko kielenkäytön (brittiläinen traditio), kulttuurin tutkimuksen (ranskalainen traditio) tai ihmisten toiminnan näkökulmista (saksalainen traditio).

Husan (1995, 42 – 43) mukaan diskurssianalyysin kenttä voidaan puolestaan nähdä jakautuvan kahteen osaan: ranskalaiseen, muun muassa strukturalismista ja semiotiikasta vaikutteita saaneeseen diskurssianalyysiin ja perinteisestä lingvistiikasta vaikutteita saaneeseen anglo-saksiseen⁶⁵ diskurssianalyysiin.⁶⁶ Perusajatuksena hänen mukaansa molemmille lähestymistavoille on se, ettei kieli tai teksti heijasta niiden mukaan sosiaalista todellisuutta neutraalisti, vaan on samalla sosiaalisen todellisuuden tuote ja tuottaja. Oman työni sijoitan Foucault’sta lähtevään ranskalaiseen traditioon tai suuntaukseen ottamatta pro gradu -työni antamissa rajoissa laajemmin kantaa diskurssianalyysin toteuttamisen käytännöllisiin tai historiallisiin variaatioihin.

Husan (1995, 44) mukaan foucault’laisen tutkimuksen erityispiirre on, että sitä eivät kiinnosta ihmiset (subjektit), jotka kannattelevat ja kehittävät edelleen diskursseja. Tekstien tekijän tai inhimillisen tietoisuuden sijaan foucault’lainen analyysi tutkii sen sijaan tekstien sisältöjä ja niiden kautta muodostuvia diskursseja. Samalla foucault’lainen diskurssianalyysi painottaa Husan mukaan sitä, kuinka diskurssit ovat aina kussakin historiallisissa olosuhteissa kehittyneitä ja monesti tiedostamattomien suhtautumistapojen tuotteita. Diskurssiin osallistuvat ihmiset voivat näin ollen näyttäytyä diskurssien sisällä autonomisina subjekteina, mutta todellisuudessa ne voivat Husan mukaan vain ”ottaa diskursseja puhuakseen”. Diskurssien sisällöt eivät toisin sanoen ole subjektien oivallusten tai ajatusten synnyttämiä, vaan osa jo ennen kyseisiä subjekteja olleita diskursseja ja esimerkiksi niiden muodostamia laajempia dispositiiveja.⁶⁷

---

⁶⁵ Ks. lisää esim. Dijk, T. van (1985).

⁶⁶ Ks. lisää esim. Husa (1995).

⁶⁷ Husan (1995) näkemys diskurssien autonomiasta herättää kysymyksiä muun muassa yksilöiden tahdonvapaudesta ja subjektiviteetin muodostamisen mahdollisuuksista. En kuitenkaan pysty työni rajoissa syventymään tähän aihepiiriin laajemmin, mutta sivuan aihetta analyysini edetessä.

Husan (1995) kuvailemien periaatteiden mukaisesti ei hallitusohjelmaan sisältyvien vammaisuutta ja vammaisia henkilöitä koskevien kirjausten analyysini tarkoituksena ole arvioida kyseisten kohtien poliittista sisältöä, kuten konkreettisia lainsäädäntöuudistuksia tai tekstien lausujia tai kirjoittajia. Näiden sijaan olen kiinnostunut vammaisuutta tuottavista diskursseista, joita hallitusohjelman tekstit ilmentävät. Tästä näkökulmasta katsottuna näen hyödyntämäni diskurssianalyysin foucault'laisena, ja työotteeni on ensisijaisesti filosofinen.

4.2 Hallitusohjelman diskurssit vammaisuudesta

Pro gradu -työssäni tutkin, millaisten diskurssien kautta vammaisuutta käsitellään pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmassa *Osallistava ja hyvinvoiva Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta* (2019). Hahmotan diskurssien muotoutumista erittelemällä hallitusohjelmaan sisältyviä vammaisia henkilöitä ja vammaisuutta koskevia kirjauksia. Samalla pohdin, millaisena identiteettinä vammaisuus näyttäytyy subjektille kyseisten diskurssien valossa. Tämänkaltaisen hallitusohjelman analysointi foucault'laisen diskurssianalyysin avulla toimii myös Tremainin ajattelua havainnollistavana esimerkkinä laajemmasta vammaisuuden dispositiivin toiminnasta.

4.2.1 Diskurssien rajaukset

Käsillä olevan työni puitteissa minun ei ole mahdollista analysoida kaikkia vammaisuuden dispositiivin ulottuvuuksia, vaan joudun rajaamaan tarkasteluani. Vaikka Foucault'n termejä käyttäen tapahtumallistan työssäni hallitusohjelman vammaisia henkilöitä koskevat kirjatukset, joudun jättämään analyysini ulkopuolelle tyypillisestä genealogisesta tutkimuksesta poiketen tarkemman vammaisuutta käsittelevien politiikan diskurssien historiallisen kehittymisen.⁶⁸ Sen sijaan lähestyn vammaisuutta nykytilaa analysoimalla; hallitusohjelmateksti

---

⁶⁸ Hallitusohjelmien vertaileva analysointi useammilta eri aikakausilta voisi paljastaa historiallisia murroksia vammaisia henkilöitä ja vammaisuutta käsittelevissä diskursseissa. Tämä on kuitenkin jo laajuutensa vuoksi jatkotutkimuksen aihe.

tämänhetkisen ajanjakson historiallisena tapahtumana ja keskeisenä hallintoa ohjaavana asiakirjana ilmentää keskeisiä vammaisuuden dispositiiviin sisältyviä yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, jotka voivat avata uudenlaisia näkökohtia vammaisuuteen, *esittää* vammaisuutta myös toisin.

Rakenteeltaan Marinin hallitusohjelma koostuu neljästä eri luvusta (”Johdanto”, ”Kestävän talouden Suomi”, ”Strategiset kokonaisuudet” ja ”Ohjaustavat”) sekä loppuun lisätyistä liitteistä ja pöytäkirjamerkinnoista. Työssäni käyn läpi kaikki näihin lukuihin sisältyvät vammaisia käsittelevät tekstikohdat sekä arvioin niiden kirjaamisen syntyyn vaikuttavia vammaisuutta koskevia taustaoletuksia Tremainin Foucault-tulkintoihin perustuvien näkemysten pohjalta.

Ensimmäinen luku, Johdanto (HO, 7 – 12), sisältää hallitusohjelman kirjoittamisen aikana vallinneen ajankuvan ja näkemyksen tulevaisuudesta. Luku sisältää myös joukon ”lupauksia kansalaisille politiikan uudistamisesta”, joiden tarkoitus on *”Yhteiskunnan uudistaminen ja tasa-arvon lisääminen – vahvistamalla ihmisten luottamusta demokraattisen järjestelmämme toimintakykyyn”* (HO, 11). Vammaiset henkilöt mainitaan luvussa useamman kerran johdantotekstissä sekä ”lupauksessa syrjimättömyydestä” (HO, 11).

Toinen luku, Kestävän talouden Suomi (HO, 13 – 30), syventää johdannossa esiteltyä ajankuvaa talouspolitiikan näkökulmasta. Luvussa kirjataan myös hallituksen talouspoliittiset tavoitteet (HO, 14), joiden saavuttamiseen tähtäävien keinojen osana mainitaan myös vammaiset henkilöt (HO, 16).

Kolmas luku, Strategiset kokonaisuudet (HO, 31 – 177), sisältää laajan joukon eri politiikkasektoreiden strategisia linjauksia sekä hallituksen toimesta toteutettavia toimenpiteitä. Vammaisia käsitellään alaluvussa 3.3 ”Turvallinen oikeusvaltio Suomi” (HO, 75 – 97) osana oikeusvaltion kehittämistä koskevia kirjauksia (HO, 76 – 77). Vammaisia ja/tai osatyökykyisiä⁶⁹ henkilöitä tarkastellaan monin paikoin myös alaluvussa 3.5 ”Luottamuksen ja tasa-arvoisten työmarkkinoiden Suomi” (HO 129 – 141), erityisesti osana erilaisia työllistymiseen tähtääviä toimenpiteitä (HO, 130 – 133). Vammaisia käsitellään

---

⁶⁹ Käsitelen osatyökykyisyyden problematiikkaa ja suhdetta vammaisia käsitteleviin kirjauksiin tarkemmin luvussa 4.2.3.

lisäksi osana alalukua 3.6 ”Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi” (HO, 142 – 161) pääasiassa osana ”hyvinvoinnin edistämistä ja eriarvoisuuden vähentämistä” (HO, 144 – 145).

Hallitusohjelmaan kirjatusta aihepiireistä jätän tarkasteluni ulkopuolelle kolmanteen lukuun sisältyvät ”sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden parantamista” koskevat järjestelmätason kirjaukset (HO, 150 – 153), sosiaali- ja terveystalouden rakennemuutostusta käsittelevän kokonaisuuden (HO, 153 – 155) sekä siihen liittyvät kirjaukset sosiaaliturvan uudistamisesta (HO, 156 – 161). Sosiaali- ja terveystalouden organisointi ja sosiaaliturvan kehittäminen liittyvät biopolitiikan ilmenemisen näkökulmasta olennaisesti vammaisuuteen (esimerkiksi erikoissairaanhoidon alueiden luomisen⁷⁰ tai esteettömien ympäristöjen⁷¹ tavoittelun kautta) ja linkittävät sen samalla osaksi monia yhteiskunnassa vaikuttavia muita diskursseja (esimerkiksi aluepolitiikkaan, talouteen ja kaupungistumiseen liittyvät diskurssit). Kuitenkaan hallitusohjelmassa ei olla kyseisiä kohtia käsittelevien kirjausten yhteydessä mainittu suoraan vammaisia henkilöitä, vaan tarkastelutapa on liikkunut palveluiden tuottamisen ja organisoimisen tasolla, minkä tähden olen rajannut aihepiirien käsittelyn tutkimukseni ulkopuolelle.⁷²

Jätän tarkasteluni ulkopuolelle myös muutamia muita vammaisuuden dispositiiviin sisältyviä diskursseja, joiden käsittely olisi laajentanut tarkastelutapaani tutkimuskohteeni rajauksen ulkopuolelle. Näitä ovat koulutuspolitiikkaan liittyvät diskurssit (HO, 162 – 177), kuten koulutuksen saavutettavuus ja vähemmistöryhmien aliedustus (HO, 164) sekä kansainväliseen vastuuseen (HO, 60 – 61), monimuotoisuuteen (HO, 67, 72) ja suvaitsevaisuuteen ulkopoliittikan painopisteenä (HO, 57) liittyvät diskurssit. Missään edellä mainittuja diskursseja sivunneissa lyhyissä kirjauksissa

⁷⁰ Näen erikoissairaanhoidon alueet yhtenä normalisaatioon tähtäävän yhteiskuntapolitiikan tapana luokitella sairauksia ja vammoja yleisempiin, normaaleihin, ja erikoisempiin, epänormaaleihin, luokkiin. Vaikka kyse on sairaanhoidon alueiden luomisesta suuressa määrin myös taloudellinen ja aluepoliittinen, tukee tämäntyyppinen luokittelu biopolitiikkaa tavoitetta normaaliuden ja epänormaaliuden naturalisoinnista ja objektivoinnista.

⁷¹ Esteettömien ympäristöjen problematiikasta, vrt. esim. Anderson (2015).

⁷² Sote-alueiden ja erikoissairaanhoidon järjestäminen, palveluiden saavutettavuus tai kaupungistuminen vammaisten henkilöiden näkökulmasta ovat kaikki omien jatkotutkimustensa aiheita ja tarvitsevat tuekseen laajempaa ja syvällisempää tutkimusaineistoa kuin nyt analysoimani hallitusohjelma.

vammaisuutta tai vammaisia henkilöitä ei olla mainittu eksplisiittisesti, joten kirjausten tarkempi analysoiminen työni puitteissa vaatisi liikaa tulkintaa.

Hallitusohjelman neljäs luku, Ohjaustavat (HO, 177 – 184), käsittelee lopuksi erilaisia strategiseen johtamiseen ja valtionohjaukseen liittyviä kokonaisuuksia, joiden käsittely ei suoraan sisälly tutkimuskohteeseeni. Myöskään hallitusohjelman loppuun lisätyt ”Liitteet” (HO, 185 – 192) tai ”Liitteet ja pöytäkirjat” (HO, 193 – 213), jotka sisältävät suuntaviivoja aiottujen politiikkatoimien rahoituksen kohdentumisesta, eivät ole tarkasteluni kohteena. Tämä johtuu yksiselitteisesti siitä, että olen foucault’laisen diskurssianalyysin periaatteiden mukaisesti ensisijaisesti kiinnostunut tekstien ilmentämistä, vammaisuutta tuottavista diskursseista, enkä teksteihin kuvattujen politiikkatoimien käytännön toteutusmahdollisuuksista tai mahdollisista epäsuorista poliittisista tarkoitusperistä.

Edellä mainittujen rajausten puitteissa olen hahmottanut hallitusohjelmaan sisältyvän kaksi merkittävää vammaisuuden tuottamiseen vaikuttavaa diskurssia. Kutsun näitä *työllisyysdiskurssiksi* sekä *yhdenvertaisuusdiskurssiksi*. Seuraavassa käyn läpi perusteita kyseisten diskurssien löytämiselle. Samalla analysoin, miten vammaisuus määrittyy diskurssien sisällä suhteessa yhteiskuntaan sekä pohdin diskurssien sisäisiä vammaisen henkilön subjektiviteetin muodostumisen mahdollisuuksia.

4.2.2 Työllisyysdiskurssi

Heti hallitusohjelman alun johdannossa on määritelty joukko kansallisia ja kansainvälisiä ilmiöitä, jotka luovat kontekstin koko Marinin hallituksen ohjelmalle. Hallitusohjelman (HO, 9) mukaan

Ilmastonmuutos, globalisaatio, kaupungistuminen, väestön ikääntyminen ja teknologinen kehitys muuttavat Suomea ja maailmaa nopeammin kuin koskaan aikaisemmin – muutos tarjoaa suuria mahdollisuuksia Suomen kehittämiselle, mutta myös turvattomuutta ja huolta tulevast. – [Murroksen keskellä] politiikan tarkoitus on tarjota ihmisille turvaa ja toivoa paremmasta huomisesta.

Tavoitteena on sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä Suomi vuoteen 2030 mennessä, [jossa] taloutta hoidetaan ihmisiä varten, ei päinvastoin.

Yleisluontoinen teksti muotoilee läpi hallitusohjelmaa toistuvan intention ”tarjota ihmisille turvaa ja toivoa paremmasta huomisesta”. Teksti ei vielä itsessään konkretisoi tarkemmin, miten vammaisia henkilöitä tullaan sen puitteissa käsittelemään. Se kuitenkin luonnostelelee tavoitteelliset, poliittiset, suuntaviivat, joita vasten kaikki, myös vammaisia käsittelevät, hallitusohjelmaan kirjatut eri hallinnonalojen toimenpiteet ja tavoitteet peilautuvat: *sosiaalisesti, taloudellisesta ja ekologisesti* ”kestävässä” maassa taloutta hoidetaan ihmisiä varten, ei päinvastoin.

Myös suoraan vammaisia henkilöitä käsittelevät kirjaukset liittyvät voimakkaasti ”sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävään” hallitusohjelman ulottuvuuteen sekä sen sisällä erityisesti työllisyyttä koskevaan diskurssiin.⁷³ Kyseinen työllisyysdiskurssi ei yleisyydestään johtuen ilmene tekstissä muista diskursseista, käytännöistä tai ilmiöistä irrallisena, vaan läpileikkaa lukuisia politiikkatoimia linkittyen yhteen erityisesti johdannossa mainitun taloudellisesti kestävä ulottuvuuden kanssa; Marinin hallitusohjelman (HO, 14) mukaan ”[T]alouspolitiikan päämääränä on hyvinvoinnin lisääminen. Se tarkoittaa ekologisesti ja sosiaalisesti kestävää talouskasvua, korkeaa työllisyyttä ja kestävä julkista taloutta.” Sen keskeisimpiin talouspoliittisiin tavoitteisiin (HO, 14) sisältyy työllisyyden nostaminen 75 prosenttiin ja työllisten määrän lisääminen vähintään 60 000 henkilöllä vuoteen 2023 mennessä.

Vammaisia henkilöitä koskeva työllisyysdiskurssi ilmenee konkreettisimmin heti hallitusohjelman ensimmäiseen lukuun (HO, 16) tehdyssä kirjauksessa:

Suurin potentiaali työllisyyden kasvussa on ryhmissä, joissa työllisyys on matalaa joko työttömyyden tai työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämisen takia. Näitä ryhmiä

---

⁷³ Vammaisia koskevaan politiikkaan, erityisesti vammaisten henkilöiden arkielämiin, liittyvä ekologinen ulottuvuus on myös löydettävissä hallitusohjelmasta esimerkiksi ”ilmastoystävällistä raideliikennettä” (HO, 111 – 115) tai tiivistä asumista (HO, 42 – 54) koskevista kirjauksista. Raja ko. ulottuvuuden kuitenkin pois työstäni, sillä kyseisten yhteyksien löytäminen vaatisi analyysini yhteydessä liikaa tulkintaa.

ovat ikääntyneet, pelkän perusasteen koulutuksen varassa olevat, osatyökykyiset, vammaiset ja osa maahanmuuttajataustaisista henkilöistä.

Diskurssin sisällä vammaisuus tulee määritellyksi suhteessa työllisyyteen: työmarkkinoille osallistumiseen tai työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämiseen.

On huomionarvoista, ettei työllisyysdiskurssin sisällä käsitellä vammaisuutta lainkaan ruumiillisena ilmiönä, vaan vammaisiin henkilöihin kohdistuvat huolenaiheet liittyvät ennen kaikkea heidän mahdollisuuksiinsa yhteiskunnalliseen osallistumiseen: työmarkkinoilla toimimiseen. Vammaiset henkilöt esiintyvätkin erottelemassani työllisyysdiskurssissa yhtenä ”työllisyyspotentiaalia” omaavana erityisryhmänä, jota ei lähtökohtaisesti ole rajattu pois osallisuudesta, mutta joka kohtaa erityisiä haasteita työmarkkinoilla toimimiseen liittyen.

Hallitusohjelmaan sisältyviin poliittisiin tavoitteisiin kuuluu *kestävän talouden* lisäksi *sosiaalisesti kestävä* ”hyvinvointivaltio [, joka] ottaa huomioon myös vammaisten osallisuuden sekä mahdollisuudet itsenäiseen elämään, kouluttautumiseen ja työllistymiseen” (HO, 8). Merkityksellistä on, että kyseinen sosiaalinen ulottuvuus tulee tekstissä osin määritellyksi suhteessa työllisyyteen. Lisäksi vammaisuus nähdään osallisuutta ja itsenäistä elämää hankaloittavana piirteenä.

Työllisyysdiskurssiin sisältyy tulkintani mukaan eri elämänalojen sekoittuminen, mikä liittyy laajemminkin dispositiivin toimintaan. Helén (2010, 504) kuvaa asiaa esittelemällä Foucault’n näkemyksiä dispositiivin eri ulottuvuuksista. Näistä hän mainitsee ”tietomuodostumiin ja valtakäytäntöihin” liittyen ruumiillisuuden ja elämän. Niiden yhteydessä Helén mainitsee, kuinka tieto- ja valtapyrkimykset ”investoivat” ihmisen ruumiin- ja elintoimintoihin yrittäen valtaperäistää ja taloudellistaa niitä. Tulkitsen kyseisen Helénin huomion kuvaavan myös Marinin hallitusohjelmaan sisältyvän työllisyysdiskurssin tapaa hahmottaa vammaisten henkilöiden työmarkkinoilla toimimista yhtenä sosiaalisen elämän toteuttamisen tapana. Näin sosiaalinen ulottuvuus on myös mahdollista taloudellistaa: käsitellä sosiaalista osallisuutta laskettavissa olevana prosentuaalisena

työllisyysastetavoitteena ja työllisten määränä (HO, 14, 16, 17) tai julkistalouden kestävyysmittarina (HO, 15 – 16).

Hallitusohjelman työllisyysdiskurssia kuvaavat näkemykseni mukaan Simonsin & Masscheleinin (2015)⁷⁴ tiivistämät ajatukset Foucault'n liberaalin kansalaisyhteiskunnan harjoittamista hallinnan (*governmentalité*) pyrkimyksistä. Heidän mukaansa (mt., 209 – 210) Foucault'n liberalismiin käsite ei viittaa poliittiseen ideologiaan tai puolueisiin, eikä se ole myöskään taloudellinen oppi. Sen sijaan liberalismi on nimitys hallinnan toiminnalle: sen tekniikoille ja *rationaalisuudelle* eli ajattelutavoille, joiden avulla yksilöt harjoittavat heille mahdollista vapauttaan ja luovat samalla itseään subjekteina niin sanotun kaksoissidoksen avulla: liittymällä vapaina yksilöinä totaliteettiin eli omaksumalla samat säännöt, arvostuksen kohteet ja toimintatavat kuin muut yhteiskunnan vapaat subjektit.

Simons & Masschelein (mt., 2010 – 211) kuvaavat Foucault'n käsittelemää liberalismia hallintastrategiana, joka olettaa luonnollisen ja riippumattoman todellisuuden, joka koostuu erilaisista "vapauden alueista", joissa vapaat subjektit toimivat. Näitä alueita kutsutaan heidän mukaansa yhteiskunnassa muun muassa taloudeksi, väestöksi ja kansalaisyhteiskunnaksi. Hallinnan näkökulmasta perusoletuksena on, että vapaat yksilöt elävät ja toimivat kyseisten alueiden sisällä yhdessä. Tällaisessa liberaalissa yhteiskuntajärjestyksessä yksilönvapaus on asia, joka on muodostettava toimimalla aktiivisesti yhteiskunnassa yhteiskunnan sääntöjen ja normien mukaisesti. Hallinnan näkökulmasta kansalaisyhteiskunnassa ilmenevät ongelmat juontavatkin juurensa siitä, kun ihmiset joutuvat toiminnassaan erottelemaan toisistaan roolinsa yksityishenkilönä ja kansalaisina sekä tekemään eron henkilökohtaisen ja sosiaalisen elämänpiirin välillä.

Myös Marinin hallitusohjelman työllisyysdiskurssin sisältä on erotettavissa elementtejä Simonsin & Masscheleinin (2015) kuvaamasta liberaaleissa

---

⁷⁴ Simonsin & Masscheleinin (2015) käsittelevät ensisijaisesti koulutuspolitiikan paradigmojen ja pedagogisten käytäntöjen kehittymistä. Artikkelissaan he kuitenkin yleistävät huomionsa koskemaan myös laajemmin yhteiskuntia; vaikka tutkijat eivät varsinaisesti käsittele vammaisuuden käsitteen kehittymiskulkuja, näen heidän huomionsa yhteiskuntien suhtautumisesta poikkeavuuteen soveltuvan myös omaan tutkimukseeni.

yhteiskunnissa toimivasta hallinnan pyrkimyksestä tuottaa yksilöitä, jotka jakavat samankaltaiset yhteistoiminnan tavoitteet ”vapauden alueilla”. Vammaisten henkilöiden kohdalla tämä on tulkittavissa hallinnan toimintalogiikan mukaisesti tavoitteena yhteiskunnalliseen osallisuuteen työmarkkinoilla toimimalla, mutta myös mahdollisuutena itsenäiseen elämään (vrt. HO, 8). Kyseinen yhteys yksilöllisyyden (itsenäinen elämä) ja totaliteetin (työmarkkinoille osallistuminen) välillä konkretisoi subjektiksi tulemisen kaksoissidoksen; vammaisten henkilöiden ”työllisyyspotentiaalissa” on kyse myös vammaisten henkilöiden potentiaalista toimia vapaina yksilöinä yhteiskunnassa.

On huomionarvoista, ettei hallitusohjelmassa käytetä vammaisista henkilöistä puhuttaessa käsitteitä normaali tai epänormaali, vaan ohjelmassa korostetaan vammaisten kohdalla ennen kaikkea yhteiskunnallista osallisuutta. Asialla on historiallisesta ja diskurssien muutosta kuvaavasta näkökulmasta merkitystä, sillä käsitteiden käyttö kuvaa Simonsin & Masscheleinin (mt., 213)⁷⁵ mukaan sosiaalipoliittisen ajattelun paradigman muutosta erityisesti maailmansotien jälkeisissä hyvinvointivaltioissa. Heidän mukaansa vielä 1900-luvun puolivälissä yksilöiden toimiminen yhteiskunnassa edellytti, että yleisiin *normaalin* kategorioihin sopimattomia ihmisryhmiä, kuten vammaisia, värillisiä, naisia ja seksuaalivähemmistöjä, jouduttiin sulkemaan ulos yhteiskunnallisten ”vapauden alueiden” ulkopuolelle. Tämä puolestaan muodosti moraalisia ja sosiaalipoliittisia ongelmia, jotka kyseenalaistivat kyseisten vähemmistöryhmien eksklusion ja korostivat subjektien muodostumisen sosiaalista ulottuvuutta, esimerkiksi vammaisten kohdalla alettiin ensimmäistä kertaa korostaa vammaisuuden käsitteen määrittymisessä sen sosiaalista ulottuvuutta (*disability*) (mt., 214).⁷⁶

Kyseiset ajattelutapojen muutokset vaikuttivat osaltaan uudenlaisen hallinnan rationaliteetin muodostumiseen 1980-luvulta alkaen. Tätä ajattelutapaa Simonsin & Masschelein (mt., 216) kuvaavat uusliberalistiseksi: vapaus on ennen kaikkea yrittäjämäistä vapautta toimia vapailla markkinoilla. Tällaisessa uusliberalistisessa ajattelussa ei yrittäjyydellä viitata varsinaiseen

---

⁷⁵ Simonsin & Masschelein (2015) korostavat artikkelissaan kuvaamiensa pedagogisten ajattelutapojen muutosten kuvaavan myös laajemmin yhteiskunnassa tapahtunutta ”paradigman vaihdosta” erityisesti sosiaalipoliittikan sisällä.

⁷⁶ Olen analysoinut aiemmin kyseisiä muutoksia vammaisuuden käsitteen kohdalla työni luvussa 3.3, ks. erityisesti alaluvut 3.3.1 ja 3.3.2.

yritystoimintaan, vaan jokaista ihmistä pidetään oman elämänsä itsenäisenä yrittäjänä, ja elämään yleensä suhtaudutaan kuin yritystoimintaan; se koostuu muun muassa valinnoista, sijoituksista, (inhimillisestä) pääomasta ja kehittämistarpeista.

Simonsin & Masschelein (mt., 217) korostavat, kuinka uusliberalistinen hallinta hahmottaa myös sosiaalisen elämän yrittäjämäisestä näkökulmasta. Esimerkiksi sosiaaliset suhteet ovat uusliberalistisen ajattelutavan sisällä yksilöiden yrittäjämäisen toiminnan tulosta; kärjistetyimmillään suhteet ovat olemassa, kunhan ne ovat arvokkaita sijoituksia ja sopivat yksilöiden tarpeisiin. Tällainen sosiaalinen todellisuus ei enää tähtää yksilöiden integraatioon yhdenmukaistamalla heitä *normaalin* kategorian avulla, vaan korostaa myös normaalista poikkeavien, esimerkiksi vammaisten, yksilöiden osallisuutta, josta he käyttävät uusliberalistisen paradigman sisällä inklusion⁷⁷ käsitettä. Kyseisenlaisessa ajattelutavassa keskeiseksi muodostuvat esimerkiksi riittävät osallistumis- ja viestintätaidot, joita tarvitaan toimimiseksi yhteiskunnassa eli yrittäjien muodostamassa yhteisössä: kyvyssä valita tai rakentaa itselle identiteetti, sijoittaa itseän tai toiseen henkilöön ja valita omiin henkilökohtaisiin tarpeisiin parhaiten sopivat ratkaisut. Uusliberalistissa ajattelussa tärkeäksi nousee näin ollen kyky osallistua sosiaaliseen toimintaan ja tällä tavoin toteuttaa omaa vapautta.

Simonsin & Masschelein (2015) tapa kuvailla uusliberalistista ajattelutapaa juontaa juurensa pedagogisten paradigmojen muutoksista ja voi sopia kuvaamaan kasvatusta ja koulutuspoliittisten diskurssien kehittymistä. Heidän tavoitteensa yleistää näkemys koskemaan laajemmin hallinnan rationaliteetin muutoksia länsimaisissa yhteiskunnissa on kuitenkin ongelmallinen. Ainakaan analysoimastani Marinin hallitusohjelmasta ei löydy suoraan vammaisten yrittäjämäistä toimintaa kuvaavia elementtejä; vammaiset henkilöt eivät näyttäyty hallitusohjelmatekstissä sosiaalisia sijoituksia tekevinä yrittäjinä, vaan näkökulma on melkein päinvastainen. Varsinkin analysoimani työllisyysdiskurssin sisällä vammaiset näyttäytyvät monessa kohden suuremman

---

⁷⁷ Tarkemmin muun muassa pedagogiikassa paljon käytetystä inklusion käsitteestä ks. esim Saloviita (2012).

kokonaisuuden (työllisyysaste, työllisten määrä, julkisen talouden kestävyys) osina.

Vaikka Simonsin & Masschelein (2015) muotoilemaa näkemystä uusliberalistisen hallinnan rationaliteetista ei sellaisenaan ulottaisikaan koskemaan koko yhteiskuntaa, voidaan myös Marinin hallitusohjelmasta silti löytää vammaisten henkilöiden yksilölliseen toimijuuteen tähtääviä, uusliberalistisiksi tulkittavissa olevia, elementtejä; hallitusohjelmassa huomio ei kiinnity niinkään vammaisten henkilöiden ruumiiden korjaamiseen kuin erilaisten vähemmistöjen, kuten vammaisten, kykyyn osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Näin ollen hallitusohjelman tavoite tukea vammaisten osallistumista työmarkkinoille esimerkiksi yksilöllisiä palveluja kehittämällä näyttäytyy uudenlaisena hallinnan rationaliteettina.⁷⁸ Aiemmin vallinneen ruumiiden yhdenmukaistamispyrkimyksen sijaan normalisaation voi tulkita saaneen toiminnallisemman ulottuvuuden: se painottaa jokaisen yksilön mahdollisuutta osallistua yhteiskunnan toimintaan. Tätä tavoitetta vasten voidaan tarkastella myös monia biopolittisia toimenpiteitä, kuten osallisuutta edistäviä työnteon tapoja, erilaisia työpaikkajärjestelyjä, tukimuotoja ja muita sosiaalipoliittisia ratkaisuja vammaisten osallistamiseksi niin työmarkkinoille kuin laajemmin yhteiskuntaan.

Työni antamissa rajoissa en valitettavasti pysty keskittymään tähän laajaan uusliberalistiseksi tulkittavissa olevan biopolitiikan toimintatapaan, vaan pitäydyn Marinin hallitusohjelman mahdollistaman analyysin rajoissa. Sen sisällä hallitusohjelmasta nousee esille yksi työllisyysdiskurssin sisällä vaikuttava biopolitiikan ilmenemismuoto: osatyökykyisyys. Tätä tarkastelen seuraavassa työni luvussa tarkemmin.

---

⁷⁸ Käsittelen seuraavassa kappaleessa 4.2.3 laajemmin yksilöllisten palvelujen ja tukimuotojen kehittämistä vammaisten henkilöiden osallisuuden lisäämiseksi.

4.2.3 Osatyökykyiset

Hallitusohjelmassa mainitaan vammaisten rinnalla omana ryhmänään osatyökykyiset henkilöt. Ensimmäisen luvun johdannon ja taloutta käsittelevien kohtien lisäksi ryhmän käsittely keskittyy alalukuun 3.5 ”Luottamuksen ja tasa-arvoisten työmarkkinoiden Suomi” (HO, 129 – 141).

Heti kyseisen alaluvun alussa todetaan uudelleen, kuinka ”[h]allituksen työllisyysastetavoite⁷⁹ edellyttää, että osatyökykyisten, vaikeasti työllistyvien, nuorten, ikääntyvien ja maahanmuuttajataustaisten osallistumista työmarkkinoille lisätään” (HO, 130).⁸⁰ Osatyökykyisten muut maininnat keskittyvät otsikon ”Osatyökykyiset ja erityistä tukea tarvitsevat” (HO, 133) alle, jossa todetaan, kuinka

Toteutetaan – työkykyohjelma, jolla helpotetaan [osatyökykyisten] työllistymistä.
– Erityisen tuen tarpeessa olevien (muun muassa osatyökykyiset, maahanmuuttajat, vammaiset, nuoret, ikääntyneet) pääsyä työllistymistä edistävien ja yksilöllisten palveluiden piiriin tehostetaan. – Puretaan työkyvyttömyyseläkkeellä olevien henkilöiden työnteon estäviä kannustinloukuja ottamalla käyttöön osatyökyvyttömyyseläkkeen lineaarinen malli⁸¹.

Saman otsikon alla (HO, 133) mainitaan lisäksi, kuinka

[K]untouttavan työtoiminnan järjestelmä uudistetaan sosiaalisella kuntoutuksella, jossa otetaan huomioon pitkäaikaistyöttömän tai heikossa työmarkkina-
asemassa olevan henkilön yksilöllinen kuntoutustarve työelämävalmiuksien vahvistamiseksi ja yhteiskunnallisen osallisuuden turvaamiseksi.

⁷⁹ Työllisyysastetavoitteella tarkoitetaan hallituksen tavoitetta nostaa työllisyys 75 prosenttiin, ks. esim. HO, 14.

⁸⁰ Kyseisestä listasta puuttuvat vammaiset, jotka esiintyivät samassa ”vaikeasti työllistettävien” ryhmässä hallitusohjelman alun johdannossa sekä työllisyystavoitetta käsittelevässä alaluvussa. Tulkitsen ryhmän jäämisen pois nyt lainatusta listauksesta inhimillisinä tai painovirheenä, sillä kaikissa muissa hallitusohjelman työllisyystavoitteita käsittelevissä kohdissa ihmisryhmät esiintyvät toisistaan erillisinä.

⁸¹ Työkyvyttömyyseläkkeen lineaarinen malli tarkoittaa mallia, jossa ansiorajan ylittävät ansiot pienentäisivät tasaisesti maksussa olevaa eläkettä. Tällä hetkellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevan eläkkeen maksaminen keskeytetään kokonaan, jos kuukausiansiot ylittävät ansiorajan.

Osatyökykyisiä käsittelevät hallitusohjelman kohdat korostavat osallisuutta, kuten myös aiemmin kuvaamani vammaisia koskevat kirjaukset. Lisäksi osatyökykyisten kohdalla vapaan yksilön ja yhteisen totaliteetin (työmarkkinat) kaksoissidos näyttäytyy erityisen vahvana; tavoitteena on löytää Simonsin & Masscheleinin (2015, 216 – 217) kuvaileman uusliberalistisen hallinnan periaatteen tapaisesti yksilöille heidän tarpeitaan vastaavat keinot osallistua työmarkkinoiden toimintaan eli liittyä totaliteettiin. Osatyökykyisiä koskevissa hallitusohjelmakirjauksissa näitä keinoja ovat muun muassa osatyökyvyttömyyseläkkeen lineaarinen malli, yksilöllisen kuntoutustarpeen arviointi, sosiaalinen kuntoutus ja työelämävalmiuksien vahvistaminen, jotka kaikki näen biopoliittisina keinoina edesauttaa vammaisten tai muiden hallitusohjelmassa (ks. esim. HO, 16) mainittujen erityisryhmien, kuten maahanmuuttajien, pelkän perusasteen koulutuksen varassa olevien ja ikääntyneiden, lukeutumista osaksi totaliteettia. Näkemykseni mukaan nimenomainen subjektiviteetin muotoutuminen suhteessa osallisuuteen työmarkkinoilla liittää osatyökykyisiä koskevat kirjaukset osaksi työllisyysdiskurssia, mutta selkeästi erillisenä ryhmänä; osatyökykyisyys on laajempi käsite kuin vammaisuus.

Sosiaali- ja terveysministeriön määritelmän⁸² mukaisesti osatyökykyinen on henkilö, jolla on käytössään osa työkyvystään. Osatyökykyisyys on ministeriön mukaan lisäksi yksilöllistä ja sidoksissa osatyökykyisyyden syyhyn, työhön ja työn vaatimuksiin. Osatyökykyisiä voivat olla vammaisten lisäksi esimerkiksi pitkäaikaissairaat, vakavasta sairaudesta toipuvat tai elämänkriisin kokeneet. Lisäksi osatyökykyisiä voivat olla määritelmän mukaisesti pitkäaikaistyöttömät, joiden työ- ja toimintakyky on alentunut vamman, sairauden tai sosiaalisten syiden takia. Osatyökykyisyys voi lisäksi olla tilapäistä.

Osatyökykyisyys ei näin ollen määrity henkilön luonnollisena piirteenä (*impairment*), vaan on osaltaan sidoksissa ympäröivään yhteiskuntaan ja näin ollen liittyy yksilön mahdollisuuksiin harjoittaa siellä vapauttaan (osallistumalla työmarkkinoille). Se korostaa määritelmänsä mukaisesti sosiaalisen vertailun avulla määrittyviä vamman (*disability*) tai yhteiskunnallisesti toiminnan kannalta

---

⁸² Ks. <https://stm.fi/osatyokykyisyys/mika-osatyokykyisyys->

määrittävään haitan (*handicap*) käsitteitä. Tällaisia osatyökykyisyyttä aiheuttavia haittoja (*handicap*) voivat olla esimerkiksi erilaiset elämänkriisit, kuten avioerot tai läheisen kuolema, joiden syyt eivät ole riippuvaisia henkilöstä itsessään tai hänen kyvystään suoriutua erilaisista sosiaaliseen vertailuun perustuvista tilanteista, kuten vaikkapa liikkumisesta (*disability to do something*).

Osatyökykyisyys voi kuitenkin olla saman diskurssin sisällä myös toiminnan heikentymästä (*impairment*), vammasta (*disability*) tai näistä molemmista johtuvaa. Siksi on mielenkiintoista huomata, että joukko hyvin monenlaisista syistä työkykynsä menettäneitä henkilöitä on koettu tarpeelliseksi lukea omaksi ryhmäkseen. Näen tämän puoltavan vahvasti Tremainin (2017) huomioita vammaisuuden näyttäytymisestä vallalla olevien lääketieteellisten diskurssien läpi ensisijaisesti henkilön luonnollisena heikentymänä (*impairment*), kun taas osatyökykyisyys voi olla yksilön persoonaan nähden pintapuoleisempaa mahdollisen tilapäisyytensä, esimerkiksi kolarissa murtuneen jalan, ja selvemmin sosiaalisesti määräytyvän syynsä, esimerkiksi läheisen kuoleman aiheuttaman työkyvyttömyyden, vuoksi. Toisin sanoen työmarkkinoille osallistuva, heikentymän omaava henkilö ei välttämättä ole *vammainen*, vaan mahdollisesti *osatyökykyinen*: työllisyysdiskurssin sisällä heikentymä näyttäisi näin olevan välttämätön, muttei vielä riittävä ehto vammaisuudelle.

Työllisyysdiskurssin puitteissa mahdollisuus osallisuuteen eli toimimiseen työmarkkinoilla näyttäytyy vapaan yksilön identiteetin muodostumisen kannalta keskeisempänä kuin henkilön mahdollinen fyysinen heikentymä tai vamma. Työn tekeminen, vaikka osatyökykyisenäkin, antaa näin ollen vammaiseksi luokitellulle henkilölle tavan rakentaa omaa subjektiviteettia vammaisuudesta erillisten attribuuttien, kuten ammattinimikkeen tai työssä hankitun osaamisen, avulla. Tämän myötä henkilö saa mahdollisuuksia esittää vammaisuutta myös toisin; ruumiin tai toiminnan poikkeamiin keskittyvän identiteetin sijaan vammainen henkilö voi työmarkkinoille osallistuessaan osoittaa olevansa paljon muutakin kuin ensisijaisesti puutteellinen tai toimintakyvytön henkilö.

4.2.4 Yhdenvertaisuusdiskurssi

Työllisyysdiskurssin ohella Marinin hallitusohjelmasta erottuu toinen keskeinen diskurssi, jota vasten ohjelmassa käsitellään vammaisia henkilöitä. Kutsun tätä työssäni yhdenvertaisuusdiskurssiksi, sillä kyseinen tarkastelutapa limittyy kiinteästi yhteen ihmisten oikeuksia sekä yhdenvertaisuutta koskevan lainsäädännön kanssa.

Suomen lainsäädäntöön on kirjattu, kuinka yhdenvertaisuus on jokaisen suomalaisen perusoikeus. Yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä säädetään Suomen perustuslaissa (731/1999)⁸³, yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014)⁸⁴ ja rikoslaissa (1325/2014)⁸⁵ sekä monessa eri elämänalueita koskevassa lainsäädännössä⁸⁶. Sukupuolten tasa-arvosta sekä sukupuolen moninaisuudesta säädetään tasa-arvolaissa (609/1986)⁸⁷. Kiellettyjä syrjintäperusteita ovat lain perusteella sukupuoli, ikä, alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto ja vakaumus, mielipiteet, poliittinen tai ammattiyhdistystoiminta, perhesuhteet, *vamma*, terveydentila, seksuaalinen suuntautuminen tai muut henkilöön liittyvät syyt.

Marinin hallitusohjelman vammaisia käsittelevä yhdenvertaisuusdiskurssi keskittyy pitkälti lukuihin 3.3 ”Turvallinen oikeusvaltio Suomi” (HO, 75 – 96) sekä 3.6 ”Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi” (HO, 142 – 161). Luvuissa vammaiset henkilöt mainitaan osana yhdenvertaisuutta koskevaa lainsäädäntöä ja politiikkatavoitteita. Lisäksi aivan hallitusohjelman alkupuolella oleviin ”lupauksiin kansalaisille” on kirjattu ”lupaus syrjimättömyydestä” (HO, 11):

Ihmisoikeudet ja ihmisarvo kuuluvat meistä jokaiselle. Lupaamme rakentaa Suomea, joka on suvaitsevainen sekä kunnioittaa ja edistää jokaisen ihmisoikeuksia. Meidän Suomessamme on nollatoleranssi kiusaamiselle ja rasismille. Haluamme rakentaa tasa-arvoista Suomea, joka on esteetön ja tukee kaikkia.

⁸³ Ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.

⁸⁴ Ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>.

⁸⁵ Ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>.

⁸⁶ Yhdenvertaisuudesta säädetään muun muassa terveys- ja sosiaalilainsäädännön, työ- ja virkasuhdelainsäädännön ja koulutuslainsäädännön aloilla. Ks. tarkemmin esim. <https://yhdenvertaisuus.fi/lainsaadanto>.

⁸⁷ Ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>.

Vaikka lupaukseen ei olla kirjattu erikseen vammaisia omana ryhmänään, koskettaa sen lainsäädäntöala kaikkia laissa määriteltyjä vähemmistöryhmiä, myös vammaisia. Lisäksi syrjimättömyys mainitaan keinona hallitusohjelman ”sosiaalisesti kestävä” yhteiskunnan rakentamisen tavoitteeseen pääsemiseksi (HO, 8).

Luvussa 3.3 vammaisia käsitellään eksplisiittisemmin osana yhdenvertaisuuslainsäädäntöä. Alaotsikon ”Yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja oikeuksien yhdenvertainen toteutuminen vahvistuvat” vammaiset mainitaan osana eri vähemmistöryhmien oikeuksien parantamiseen tähtääviä toimenpiteitä (HO, 76 – 77):

Rasismia ja syrjintää torjutaan kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla. Hallitus laatii rasismia ja syrjinnän vastaisen toimintaohjelman. Rekrytointisyrjintään puututaan määrätietoisesti sekä viranomaisten osaamista ja tietoisuutta vähemmistöasioissa lisätään. – Vanhusten ja vammaisten tietoisuutta omista oikeuksistaan vahvistetaan ja niiden tosiasiallista toteutumista tuetaan.

Tulkitsen myös samaan lukuun sisältyvät vähemmistöjen osallisuutta ja eriarvoisuuden vähentämistä koskevat tavoitteet osana perusoikeuksien toteutumiseen tähtäävä yhdenvertaisuusdiskurssia (HO, 80):

Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä vahvistetaan. Eriarvoisuutta torjutaan osallisuudella. Kaikkien mahdollisuutta merkitykselliseen kansalaistoimintaan edistetään –. Hallitus kartoittaa eri väestöryhmien keskuudessa esiintyviä syrjäytymisen riskitekijöitä ja keinoja niihin vaikuttamiseksi. Vähemmistöryhmien osallisuutta koulutuksessa parannetaan. Vahvistetaan osallistumisoikeuksien ja aktiivisen osallistumisen toteutumista sekä hyviä väestösuhteita.

Yhdenvertaisuusdiskurssista on paikannettavissa samankaltaisia tavoitteiden asettamista kuin työllisyysdiskurssista; kaikkien oikeuksien toteutuminen, syrjäytymisen ehkäisy ja osallisuuden lisääminen ovat selkeitä esimerkkejä toimista, joiden tarkoituksena on osallistaa kansalaisia yhteiskuntaan. Vammaisia käsittelevän yhdenvertaisuusdiskurssiin sisältyvä ajatus

osallisuudesta on kuitenkin merkittäväällä tavalla erilainen työllisyysdiskurssiin verrattuna; yhdenvertaisuusdiskurssin sisällä toimijuus ei tarkoita toimimista työmarkkinoilla, vaan korostaa vammaisten henkilöiden samanarvoisuutta suhteessa muihin ihmisiin (HO, 85):

Turvallinen oikeusvaltio edellyttää perus- ja ihmisoikeuksien ja oikeusturvan yhdenvertaista toteutumista sekä hyvien väestösuhteiden, osallisuuden ja osallistumisoikeuksien vahvistamista. Näin ylläpidetään yhteiskuntarauhaa ja kansalaisten luottamusta. Erityistä huomiota kiinnitetään heikoimmassa asemassa olevien ihmisten oikeuksien turvaamiseen. Esimerkiksi lähisuhdeväkivallan uhrien, vanhusten, vammaisten, sukupuolivähemmistöjen, etnisten vähemmistöjen sekä turvapaikanhakijoiden asemassa on edelleen vakavia puutteita. Puutteita on myös ihmisoikeusongelmien tunnistamisessa sekä raportoinnissa.

Huomionarvoista kohdassa on yleinen suhtautuminen ”heikoimmassa asemassa olevien ihmisten” asemaan; henkilöitä ei nähdä työllisyysdiskurssin tavoin keinona työllisyystavoitteeseen pääsemiseksi. Sen sijaan yhdenvertaisuusdiskurssi korostaa ihmisten perus- ja ihmisoikeuksia riippumatta heidän ruumiillisista, henkisistä, yhteiskunnallisista tai muista piirteistään tai kyvystään tietynlaiseen toimintaan, kuten työhön.⁸⁸

Vammaisia koskeva yhdenvertaisuusdiskurssi jatkuu myöhemmin hallitusohjelmassa sosiaali- ja terveystalvuluja koskevien kirjausten yhteydessä ”Yhdenvertaisuutta edistävät toimet” -otsikon alla (HO, 144 – 145):

Vammaisten henkilöiden asema on viime vuosina parantunut, mutta yhdenvertaisuus ei silti usein toteudu. Oikea-aikaisuus ja yksilölliset palvelutarpeet ovat haasteita vammaispalveluissa. Vammaisten ihmisten yksilöllisten tarpeiden parempi huomioon ottaminen toteutetaan osana vammaispalvelulain uudistusta. Samalla kokeillaan [vammaisten] henkilökohtaisia budjetteja. Kokeilujen yhteydessä arvioidaan myös lainsäädännön muutostarpeet. Ruotsinkielisten vammaispalvelut turvataan.

---

⁸⁸ Lisää eri väestöryhmien oikeuksien parantamisesta Marinin hallitusohjelmassa, ks. HO, 86 – 91.

Vaikka kirjauksessa käsitellään vammaisia henkilöitä osana sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämistä, painottaa näkökulma selkeästi vammaisten perusoikeuksien toteutumista, kuten palveluiden saatavuutta ja kielellisiä oikeuksia. Lisäksi näkökulma korostaa vammaisia henkilöitä yksilöinä, eikä tarkastele heitä suhteessa muuhun väestöön tai keskimääräiseen, *normaaliin*, palveluiden käyttöön. Näin yhdenvertaisuusdiskurssin läpi katsottuna vammaisuus ei tule määritellyksi suhteessa työmarkkinoilla toimimiseen, kuten työllisyysdiskurssissa, vaan näyttäytyy samanarvoisena, yhdenvertaisena, kuvauksena ihmisen identiteettiä kuvaavasta asiasta kuin esimerkiksi sukupuoli, ikä, alkuperä, kieli, uskonto tai ammattiyhdistystoiminta.

Foucault'laisen filosofian näkökulmasta yhdenvertaisuusdiskurssin kysymys perusoikeuksien toteutumisesta on mielenkiintoinen. Tremain (2015a, 12) kuvailee, kuinka poliittisen filosofian kysymyksenasettelu on perinteisesti kiinnittänyt huomiota legitiimiyttä ja suvereniteettia koskeviin kysymyksiin. Tyypillisiä ovat olleet esimerkiksi kysymykset laillisen vallan ja poliittisten oikeuksien perusteista tai oikeudenmukaisesta hallintomuodosta. Samalla hän jatkaa, ettei Foucault torjunut näiden kysymysten merkitystä poliittiselle ajattelulle, mutta kieltäytyi ajatuksesta luonnollisista oikeuksista. Foucault'lle valta ei ollut jotain, jota vaihdetaan, annetaan tai otetaan takaisin, vaan päinvastoin käytetään ja harjoitetaan toiminnassa (*exercise*).

Tässä mielessä myös kysymys perusoikeuksista näyttäytyy hallitusohjelmassa eräänlaisena poliittisten diskurssien välisenä valtataisteluna; eri diskurssien väliset valtasuhteet määrittävät lopulta toiminnassa eli esimerkiksi siinä, millaisen painoarvon diskurssien pohjalta tehtävät poliittiset toimenpiteet, kuten lainsäädäntö- tai asetusudistukset, saavat käytännössä. Tämän arviointi ei kuitenkaan kuulu käsillä olevan työni piiriin.

Yksilön subjektiviteetin muotoutumisen kannalta ei myöskään ole samantekevää, kumpi diskursseista saa enemmän painoarvoa yhteiskunnassa. Työllisyysdiskurssissa vammaiselta odotetaan aktiivista toimimista, jonka avulla synnyttää itselle positiivinen identiteetti osana yhteiskuntaa. Kuitenkaan henkilölle, joka kärsii esimerkiksi merkittävistä biologisista ruumiinheikentymistä, ei identiteetin muodostaminen aktiivisena työmarkkinoiden osana välttämättä

näyttäytyä mahdollisena. Tällöin hänelle jää työllisyysdiskurssin sisällä huomattavasti vähemmän mahdollisuuksia muodostaa subjektiviteetti vammaisena henkilönä.

Yhdenvertaisuusdiskurssin lähestymistapa on sen sijaan erilainen. Siinä ihmiset näyttäytyvät lähtökohtaisesti samanarvoisina riippumatta heidän ominaisuuksistaan, kuten esimerkiksi iästä, sukupuolesta, alkuperästä, terveydentilasta tai vammasta. Näin ollen diskurssi olettaa jokaiselle jo valmiiksi positiivisen identiteetin ihmisenä (ja kansalaisena). Tästä johtuen myöskään vammaisten tai muiden vähemmistöjen ei tarvitse kehittää itseään tai toimintatapojaan suhteessa *normaalina* pidettyyn, vaan normaalina pidetty väestö joutuu kehittämään toimintatapojaan suhteessa vähemmistöihin, kuten vammaisiin. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi yhdenvertaisuusdiskurssissa mainittujen vähemmistöjen oikeuksien toteutumisen takaamista positiivisella erityiskohtelulla⁸⁹.

Heille, jotka eivät syystä tai toisesta ole kykeneviä aktiiviseen toimintaan työmarkkinoilla, antaa yhdenvertaisuusdiskurssi näin ollen mielestäni työllisyysdiskurssia positiivisemmat rakennusaineet subjektiviteetin muodostamiselle; yhdenvertaisuusdiskurssi tarjoaa lähtökohdan, joka ei korosta vammaisen poikkeavuutta suhteessa muihin.

---

⁸⁹ Positiivisella erityiskohtelulla tarkoitetaan toimenpiteitä, joilla parannetaan tietyn ryhmän asemaa ja olosuhteita. Positiivinen erityiskohtelu ei ole toisen ryhmän syrjintää, jos sen tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen tai syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen. Positiivinen erityiskohtelu on näin ollen mahdollista myös muunlaisten kuin syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäisemiseksi tai lievittämiseksi. Esimerkiksi yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa olevien ihmisten, kuten vammaisten, tukeminen voi olla perusteltua silloinkin, kun heikomman aseman ei voida osoittaa johtuvan syrjinnästä. Ks. esim. <https://www.syrjinta.fi/mika-ei-ole-syrjintaa->

5. Yhteenveto

Tremain (2015b, 13) tiivistää Foucault'n ajatukset nykyisyyden ontologiasta kysymykseen siitä, *miten* vallitseva ajattelumme ja käyttäytymisemme on muodostunut. Tarkastelunäkökulma ei ole ainoastaan historiallinen, vaan kyse on mitä suuremmassa määrin nykyisyyden tapahtumallistamisesta (*eventalization*) (Helén 2016, 26). Tämä tapahtumallistaminen on tarkoittanut tutkimukseni yhteydessä sen tarkastelua, miten erilaiset diskurssit vaikuttavat käsitykseen vammaisuudesta sekä toisaalta sitä, millaisia mahdollisuuksia vammaisilla ihmisillä on muodostaa oma subjektiviteettinsa erilaisten diskurssien vallitessa.

Tarkasteluni teoreettinen viitekehys on ollut kriittisessä feministisessä vammaistutkimuksessa. Työssäni olen keskittynyt Shelley Tremainin tulkintoihin filosofi Michel Foucault'n ajattelusta. Foucault'n käsitteistöä hyödyntämällä olen esitellyt Tremainin muodostamaa näkemystä erilaisista diskursseista vammaisuutta tuottavana teoreettisena rakenteena, dispositiivina. Tavoitteeni on näin ollut problematisoida vammaisuuden käsitettä tutkimalla sen muodostumista vallitsevien diskurssien valossa.

Keskeisinä vammaisuutta koskevinä diskursseina olen esitellyt Tremainin (2017) esimerkin tavoin vammaisuuden lääketieteelliset diskurssit sekä vammaisuuden sosiaalista muodostumista korostavat vammaisuuden sosiaaliset mallit. Kyseisten diskurssien sisällä vammaisuus on hahmottunut *impairment*-, *disability*- ja *handicap*-sanojen avulla, jotka kaikki painottavat eri näkökulmia vammaisuuden käsitteen muodostumisessa.

Kyseiset sanojen painotuserot edellä mainitsemieni diskurssien sisällä pohjautuvat näkemykseni mukaan viime kädessä tieteenfilosofiseen keskusteluun biologian ja yhteiskunnan tai luonnon ja kulttuurin (*nature* vs. *nurture*) välisistä syy-seuraussuhteista. Tremain (2017, 4) kuvaa kysymyksenasettelua havainnoimiensa Dorothy E. Robertsin (2016) dokumentoimattomien luentojen avulla ja erottaa tämän esimerkin tavoin toisistaan kaksi tieteen lähestymistapaa vammaisuuteen: vanhan ja uuden

biososiaalisen⁹⁰ tieteen. Tulkitsen kyseisten lähestymistapojen kuvaavan myös vammaisuuden keskeisiä diskursseja; Tremainin kuvaamat lääketieteelliset diskurssit edustavat vanhaa biososiaalista lähestymistapaa ja vammaisuuden sosiaaliset mallit uutta biososiaalista tiedettä.

Feministisen vammaistutkimuksen näkökulmasta on olennaista havaita, kuinka vammaisten kohtaaman eriarvoisuuden syntymekanismit hahmottuvat kyseisten *tieteellisten* diskurssien valossa; vanhan biososiaalisen tieteen sisällä katsotaan biologisten erojen tuottavan sosiaalista eriarvoisuutta, kun taas uuden biososiaalisen tieteen kohdalla paradigma on kääntynyt toisinpäin: vammaisuus määrittyy sosiaalisen syrjinnän kautta.

Tremainin (2017, 4) väittää Robertsin erotteluun nojaten vanhan biososiaalisen tieteen lähestymistavan johtavan vammaisten monitasoiseen syrjintään. Tämän hän sanoo johtuvan vanhan biososiaalisen tieteen tekemästä erosta luonnon ja kulttuurin (*nature vs. nurture*) välille. Sen avulla vanhan biososiaalisen tiede jäljittää vammaisten kokeman sosiaalisen syrjinnän alkuperän biologisista tai luonteenomaisista piirteistä johtuvaksi yhteiskunnallisten rakenteiden sijaan. Näin ollen lähestymistapa ei myöskään pyri korjaamaan vammaisten kokeman sosiaalisen syrjinnän syitä, vaan keskittyy parantamaan tilannetta vammaisten ruumiita muokkaamalla.

Sen sijaan sosiaalisten selitysmallien edustaman *uuden* biososiaalisen tieteen lähestymistapa hahmottaa ruumiin sekä biologisena että sosiaalisena kokonaisuutena. Tätä havainnollistavana todisteena Tremain (2017, 5) mainitsee Robertsin esimerkin aivojen plastisiteetista eli aivojen kyvystä muokkautua sosiaalisten tilanteiden mukaan. Mielestäni tämänkaltaisen Robertsin erottelu uuden ja vanhan biososiaalisen tieteen välillä on oikeansuuntainen, mutta ei lopulta irtaudu vastustamastaan jaottelusta sosiaalisten ja biologisten entiteettien välillä. Esimerkiksi aivojen plastisiteettia käsittelevä perustelu sosiaalisen ja biologisen puolen yhteisvaikutuksesta tuntuu nojautuvan pohjimmiltaan dualistiseen käsitykseen kahdesta ontologisesti erillisestä tasosta, sosiaalisesta

---

⁹⁰ Näen termin ”biososiaalinen” tarkoittavan nimensä mukaisesti biologian ja sosiaalisen todellisuuden muodostamaa kokonaisuutta, joskaan Tremain (2017) ei erittele käsitettä tarkemmin.

ja biologisesta, jotka sattuvat vain yhteisvaikuttamaan ruumiissa. Kyseinen ”todiste” ei myöskään ota poikkeavaa kantaa vammaisten kokeman syrjinnän syihin, päinvastoin. Kuten olen jo aiemmin pyrkinyt Tremainin avulla osoittamaan,⁹¹ eivät myöskään uuden biososiaalisen tieteen lähestymistavan alle lukeutuvat vammaisuuden sosiaaliset mallit ole viime kädessä päässeet eroon olettamuksistaan ruumiinheikentymien tai vammojen merkityksestä sosiaaliseen syrjintään johtavina juurisyinä.

Luonnon ja kulttuurin välisten syy-seuraussuhteiden ensisijaisuudesta kiistelemisen sijaan tuntuukin hedelmällisemmältä viedä huomio Tremainin (2017, 5) tavoin siihen, kuinka jokainen ihmisruumiissa tunnistettava biologinen entiteetti tai prosessi on yhteiskunnan vaikutuksen alainen; joka kerta, kun ruumiissa oleva osa tai prosessi tunnistetaan ja nimetään, on se jo tullut osaksi sosiaalista todellisuutta eli yhteiskuntaa.

Kyseinen logiikka pätee tulkintani mukaisesti myös vammaisuuden käsitteeseen; nimeämällä henkilö vammaiseksi hän on jo osa historiallis-kulttuurista käsitteistöä ja niiden avulla rakentuvaa ymmärrystä. Tällaiseen ajattelutapaan pohjautuvaa Tremainin näkemystä olenkin kutsunut työssäni performatiiviseksi vammaiskäsitykseksi erotuksena painotetusti lääketieteellisiä tai sosiaalisia selitysmalleja korostavista lähestymistavoista; performatiivisen vammaiskäsityksen mukaan vammaisuutta tuotetaan toistamalla yhteiskunnassa jo ennen subjektia olemassa olevia vammaisia koskevia diskursseja ja niiden sisällä vaikuttavia tieteellisiä, kulttuurisia ja hallinnollisia käsityksiä, toimintamalleja, esityksiä ja käytäntöjä. Näihin toimintamalleihin ja käytäntöihin voi kuulu myös toisia ihmisryhmiä, kuten vammaisia, syrjiviä käytäntöjä, joita on syystä tai toisesta totuttu toistamaan.

Mielestäni on huomionarvoista, ettei Tremainin performatiivinen vammaiskäsitys kiellä muita vammaisuuden käsitteellistämistapoja, vaan sisällyttää ne itseensä; kaikki vammaisuutta koskevat diskurssit ja käytännöt ovat osa laajaa vammaisuuden dispositiivia. Sen sisällä vammaisuuden käsitteellistämisestä kilpailevat diskurssit ja käytännöt vaihtelevat historiallisten tilanteiden mukaan.

---

⁹¹ Ks. lisää luvusta 3.3.2.

En valitettavasti ole voinut tutkia pro gradu -työni puitteissa kuin pientä osaa kaikista näistä diskursseista ja käytännöistä. Sen tähden olen rajannut dispositiivin toimintaa tarkemmin havainnollistavan analyysini koskemaan ajankohtaisia yhteiskuntapoliittisia diskursseja. Näitä olen hahmottanut pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman *Osallistava ja hyvinvoiva Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta* (2019) vammaisia koskevien kirjausten perusteella.

Foucault'laiseen diskurssianalyysiini pohjautuen olen esittänyt, kuinka hallitusohjelmasta on löydettävissä ainakin kahdenlaisia vammaisuutta tuottavia diskursseja. Näistä ensimmäistä olen kutsunut työssäni työllisyysdiskurssiksi. Se käsittelee vammaisten yhteiskunnallista osallisuutta suhteessa mahdollisuuksiin toimia työmarkkinoilla. Toista diskurssia olen nimittänyt työssäni yhdenvertaisuusdiskurssiksi. Se korostaa vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksia ja kaikkien ihmisten yhdenvertaisuutta. Olen pohtinut vammaiseksi luokiteltavien henkilöiden subjektiviteetin muodostamisen mahdollisuuksia näiden diskurssien sisällä ja huomannut, kuinka molemmat diskurssit tarjoavat vammaisille mahdollisuuksia positiivisen identiteetin rakentamiseen sekä yhteiskunnalliseen osallisuuteen. Työllisyysdiskurssin sisällä tämä osallisuuden tavoite näyttäytyy kykynä tai mahdollisuutena osallistua työmarkkinoille, mitä tukemaan hallitusohjelmaan on kirjattu monia biopoliittisia toimenpiteitä, kuten lisääntyviä työkyvyn arviointeja ja eläkejärjestelmän kehittämistä. Sen sijaan yhdenvertaisuusdiskurssin sisällä vammaisten osallisuus ei määrity vammaisten henkilöiden omien kykyjen tai aktiivisuuden perusteella, vaan diskurssi korostaa kaikkien ihmisten lähtökohtaista yhdenvertaisuutta.

Tremainin näkemys vammaisuuden dispositiivista korostaa, kuinka molemmat paikantamani yhteiskuntapoliittiset diskurssit osallistuvat vammaisuuden tuottamiseen; ne luovat yhtäältä yleisiä käsityksiä vammaisista yhteiskunnassa sekä antavat toisaalta rakennusaineita vapaan yksilön subjektiviteetin muodostumiselle vammaisena henkilönä. Kuten aiemmin olen todennut, taistelevat näiden kuvaamieni yhteiskuntapolitiikan diskurssien kanssa vammaisuuden hahmottumisesta muun muassa lääketieteen, juridiikan,

hallinnon, populaarikulttuurin sekä estetiikan diskurssit. Siksi jatkotutkimusten kannalta olisikin mielenkiintoista arvioida, onnistuvatko hallitusohjelman yhteiskuntapoliittiset diskurssit tuottamaan yhteiskuntaan uudenlaisia tai vaikuttavia tapoja muodostaa vammaisuutta koskevia yleisiä käsityksiä, lakiin tai asetuksiin perustuvaa säätelyä tai esimerkiksi vammaisten henkilöiden osallisuutta edistäviä työelämän toimintatapoja, kuten erilaisia joustavia työpaikkajärjestelyjä.

Myös vammaisten yksilöiden identiteettien rakentumisen mahdollisuuksia olisi houkuttelevaa tarkastella jatkotutkimuksissa laajemmin. Riippuen vallitsevista diskursseista näyttäytyy mahdollisuus vammaisena elämiseen, *vammaisuuden esittämiseen*, yksilölle hyvinkin vaihteleva riippuen siitä, korostuvatko vammaisena olemisessa esimerkiksi ihmisen biologiset puutteet (vrt. lääketieteelliset diskurssit), sosiaalinen syrjintä (vrt. vammaisuuden sosiaaliset selitysmallit), tavoite yhdenvertaisuuteen lain edessä (vrt. yhdenvertaisuusdiskurssi) tai merkitys osana hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitoa (vrt. työllisyysdiskurssi).

Yhtä lailla vammaisten subjektifikaatiomahdollisuuksiin vaikuttavat erilaiset vammaisten ihmisten visuaaliset esitykset tai niiden puutteet (vrt. ennen viime vuosisadan ajattelutapojen muutoksia vallinnut liberaaliin hallinnan tapa sulkea poikkeavat yksilöt eri tavoin pois yhteiskunnallisen toimijuuden piiristä). Myöhemmin olisikin mielenkiintoista arvioida, onnistuivatko hallitusohjelman diskurssit osaltaan tuottamaan yksilöille uudenlaisia vammaisen ihmisen roolimalleja, uusia vammaisuuden esittämistapoja, esimerkiksi yhdenvertaisena toimijana työyhteisössä tai muuten rohkeutta elää omaa elämää vammaisena, mutta muiden kanssa yhdenvertaisena, kansalaisena.⁹²

Erilaisten vammaisia koskevien diskurssien osin ristiriitaistenkin elementtien ansiosta vammaisuuden dispositiivin sisälle rakentuu aina myös vastarinnan mahdollisuus. Yhteiskuntapoliittisten ja muiden dispositiivin sisäisten diskurssien on mahdollista tuottaa yhteiskuntaan tietoa, lisätä ymmärrystä ja esimerkiksi

---

⁹² Myös vammaisia henkilöitä koskevien visuaalisten esitysten muutokset olisivat mielenkiintoisia tutkimuskohteita; esiintyvätkö vammaiset henkilöt aina biologista vammaa korostavissa tai muuten heikompiosaista esittävässä kuvissa vai olisiko vammainen henkilö mahdollinen kuvata esimerkiksi yritysjohtajana tai asiantuntijana?

halutessaan vastustaa kaikkea vammaisia kohtaan tapahtuvaa syrjintää. Näiden lähtökohtien pohjalta avautuvat myös yksilön mahdollisuudet esittää vammaisuutta erilaisilla tavoilla eli muodostaa oma subjektiviteettinsa. Valitsemallaan esittämistavalla hän voi edelleen olla tuottamassa yhteiskuntaan uudenlaista vammaisuutta, uusia diskursseja tai halutessaan kieltäytyä esittämästä itseään ylipäättään ensisijaisesti vammaisena ihmisenä.

Kirjallisuus

Anderson, Carolyn Anne (2015): "Real and ideal spaces of disability in American stadiums and arenas". Teoksessa Tremain, S. (toim.) (2015): *Foucault and the government of disability*. University of Michigan Press, Michigan, 245 – 260.

Bartky, Sandra (1990): *Femininity and domination: studies in the phenomenology of oppression*. Routledge, New York.

Beauvoir, Simone (1981): *Toinen sukupuoli*. Suom. Suni, A. Kirjayhtymä, Helsinki. (Alkuteos *Le deuxième sexe* julkaistu 1947).

Bordo, Susan (1988): "Anorexia nervosa: psychopathology as the crystallization of culture". Teoksessa Diamond, I. & Quinby, L. (toim.) (1998): *Feminism and Foucault: reflections on resistance*. Northeastern University Press, Boston, 87 – 119.

Butler, Judith (1990): *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*. Routledge, New York.

Butler, Judith (1993): *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. Routledge, New York.

Chanter, Tina (2007): *Gender: key concepts in philosophy*. Continuum, London, New York.

Carman, Taylor & Hansen, Mark B.N. (2005): "Introduction". Teoksessa Carman, T & Hansen, M. (toim.) (2005): *The Cambridge companion to Merleau-Ponty*. Cambridge University Press, Cambridge, 1 – 25.

Dahl, Robert (1969): "The concept of power". Teoksessa Bell, R. et al. (toim.) (1969): *Political power. A reader in theory and research*. Macmillan, New York, 79 – 93.

Davis, Lennard J. (2013a): *The disability studies reader*. Toim. Davis, L.J. Routledge, New York, London.

Davis, Lennard J. (2013b): "Introduction: normality, power and culture". Teoksessa Davis, L.J. (toim.) (2013): *The disability studies reader*. Routledge, New York, London, 1 – 14.

Dijk, Teun van (1985): *Handbook of discourse analysis: vol. 1. Disciplines of discourse*. Toim. Dijk, T. van. Academic Press, London.

Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul (1982): *Michel Foucault, beyond structuralism and hermeneutics*. The University of Chicago Press, Chicago.

Ewald, François (2003): *Normi yhteisön mittapuun käytäntönä*. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.

Foucault, Michel (1980): *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Nivanka, E. Otava, Helsinki. (Alkuteos: *Surveiller et punir. Naissance de la prison* julkaistu 1975).

Foucault, Michel (1982): "Afterword: the subject and power". Teoksessa Dreyfus, H. & Rabinow, P. (toim. ja kirj.) (1982): *Michel Foucault, beyond structuralism and hermeneutics*. The University of Chicago Press, Chicago, 208 – 226.

Foucault, Michel (1989): *Madness and civilization: a history of insanity in the age of reason*. Käänt. Howard, R. Routledge, London, New York. (Alkuteos *Folie et déraison: Histoire de la folie à l'âge classique* julkaistu 1964).

Foucault, Michel (2003) *Foucault/Nietzsche*. Suom. Lehtonen, T-K & Vähämäki, J. Helsinki, Tutkijaliitto. (Alkuteos *Nietzsche, le généalogie et l'histoire* julkaistu vuonna 1971).

Foucault, Michel (2010): *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Sivenius, K. Gaudeamus, Helsinki. (Alkuteos *Historie de la sexualité* julkaistu kolmessa osassa I: *La volonté de savoir* 1976, II: *L' Usage des plaisirs* 1984 ja III: *Le souci de soi* 1984).

Foucault, Michel (2013): *Klinikan synty*. Suom. Määttä, S. Niin & näin -kirjat, Tampere. (Alkuteos *Naissance de la clinique* julkaistu 1963).

Foucault, Michel (2014), "Valta ja keho". Teoksessa Kilpeläinen, T. et al. (suom. ja toim.) (2014): *Michel Foucault: parhaat*. Niin & näin -kirjat, Tampere, 144 – 151. (Alkuteos "Pouvoir et corps" teoksessa *Dits et écrits II* julkaistu 1975).

Frank, Michael (1992): "On Foucault's concept on discourse". Teoksessa Armstrong, T.J. (käänt.) (1992): *Michel Foucault, philosopher: essays translated from French and German*. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead, 99 – 115.

Hall, Kim Q. (2011): *Feminist disability studies*. Indiana University Press, Bloomington, Ind.

Harding, Sandra (2015): *Objectivity and diversity: another logic of scientific research*. Cornell University Press, Ithaca.

Heinämaa, Sara (1997): *Ele, tyyli ja sukupuoli: Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Gaudeamus, Helsinki.

Helén, Ilpo (2010): "Elämä seksuaalisuudessa". Jälkisanat teoksessa *Michel Foucault: Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus, Helsinki, 499 – 517.

Helén, Ilpo (2016): *Elämän politiikat*. Tutkijaliitto, Helsinki.

Hughes, Bill (1999): "The constitution of impairment: modernity and the aesthetic of oppression". *Disability and Society* 14, 155 – 72.

Husa, Sari (1995): "Foucault'lainen metodi". *niin & näin* 3/95, 42 – 48.
Verkkolähde: <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn953-14.pdf> (21.1.2020)

Hughes, Bill, and Kevin Paterson (1997): "The social model of disability and the disappearing body: towards a sociology of impairment". *Disability and Society* 12, 325 - 340.

Kittay, Eva Feder (1999): *Love's labor: essays on women, equality and dependency*. Routledge, New York.

Kontkanen, Heini (2000): *Vamma ihmisessä - vika yhteiskunnassa: vammaisuuden teoreettiset mallit ja WHO:n luokitukset*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Kusch, Martin (1991): *Foucault's strata and fields. An investigation into archeological and genealogical sciences studies*. Kluwer, Dordrecht.

Lukes, Steven (1974): *Power: a radical view*. Macmillan, London.

Luostarinen, Heikki & Väliaverronen, Esa (1991): *Tekstinsyöjät*. Vastapaino, Tampere.

Merleau-Ponty, Maurice (2005): *Phenomenology of perception*. Smith, C. (käänt.) Routledge, London, New York. (Alkuteos *Phénoménologie de la perception* julkaistu 1945).

Oksala, Johanna & Werner, Laura (2005): "Esipuhe". Teoksessa Oksala, J. & Werner, L. (toim.) (2005): *Feministinen filosofia*. Gaudeamus, Helsinki, 6 – 8.

Oksala, Johanna (2005a): *Foucault on freedom*. Cambridge University Press, Cambridge.

Oksala, Johanna (2005b): "Feministinen filosofia nykyisyyden ontologiana". Teoksessa Oksala, J. & Werner, L. (toim.) (2005): *Feministinen filosofia*. Gaudeamus, Helsinki, 157 – 174.

Oliver, Michael (1996): *Understanding disability: from theory to practice*. Macmillan, London.

Prinz, Jesse (2007): *The emotional construction of morals*. Oxford University Press, New York.

Pulkkinen, Tuija (2003): *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus, Helsinki.

Puolakka, Kalle (2012): *Tulkinnallinen relativismi*. Verkkolähde <https://filosofia.fi/node/6184#Relativismin%20historiallista%20taustaa%20ja%20nykytilanne> (21.1.2020).

Remes, Liisa (2004): *Diskurssianalyysin kolme traditiota*. Verkkolähde <https://metodix.fi/2014/05/19/remes-diskurssianalyysin-kolme-traditiota/> (21.1.2020).

Roberts, Dorothy E. (2016): "The ethics of the biosocial: the old biosocial and the legacy of unethical science." Suullinen tiedonanto: *Tanner lectures on human values*. Mahindra Humanities Center, Harvard University. (2.11.2016)

Rossi, Leena-Maija (2015): "Väärin siteerattu? Sukupuolen performatiivisuuden sovituksia". Teoksessa Rossi, L.-M. (toim.) (2015): *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikka*. Gaudeamus, Helsinki, 28 – 49.

Saloviita, Timo (2012): *Inklusio eli osallistava kasvatus. Lähteitä sekä 13 perustetta inklusiota vastaan*. Verkkolähde <http://users.jyu.fi/~saloviit/tutkimus/inclusion.html> (25.1.2020).

Sawicki, Jana (1994): "Foucault, feminism, and questions of identity". Teoksessa Gutting, G. (toim.) (1994): *The Cambridge companion to Foucault*. Cambridge University Press, Cambridge, 286 – 313.

Scully, Jackie Leach (2008): *Disability bioethics: moral bodies, moral differences*. Rowman & Littlefield, Latham, MD.

Simons, Maarten & Masschelein, Jan (2015): "Inclusive education for exclusive pupils: a critical analysis of the government of the exceptional". Teoksessa

Tremain, S. (toim.) (2015): *Foucault and the government of disability*. Michigan Press, Michigan, 208 – 228.

Teittinen, Antti (2000): *Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä*. Jyväskylän yliopisto, Kampus kirja, Jyväskylä.

Teittinen, Antti (2017): ”Vammaisuus yhteiskunnallisena ja poliittisena kysymyksenä”. Verkkojulkaisussa *Politiikasta. Tutkimuksesta ajankohtaisesti ja ajattomasti*. Verkkolähde: <https://politiikasta.fi/vammaisuus-yhteiskunnallisena-ja-poliittisena-kysymyksena/>. (21.1.2020).

Terzi, Lorella (2004): ”The social model of disability: a philosophical critique”. *Journal of Applied Philosophy* 21 (2), 141 – 157.

Thomas, Carol (1999): *Female forms: experiencing and understanding disability*. Open University Press, Buckingham, UK.

Tremain, Shelley (2013): ”Introducing feminist philosophy of disability”. *Disability Studies Quarterly* 33 (4).

Verkkolähde <http://dsq-sds.org/article/view/3877/3402> (2.11.2019).

Tremain, Shelley (2015a): *Foucault and the government of disability*. Michigan Press, Michigan.

Tremain, Shelley (2015b): ”This is what a historicist and relativist feminist philosophy of disability looks like”. *Foucault Studies* 19 (7), 7 – 42. Verkkojulkaisu <https://philpapers.org/archive/TRETIW.pdf> (21.1.2020).

Tremain, Shelley (2017): *Foucault and feminist philosophy of disability*. Michigan Press, Michigan.

Tremain, Shelley (2018): ”Philosophy and the apparatus of disability”. Teoksessa Wasserman, D. T. & Cureton, A. S. (toim.) (2018): *The Oxford handbook of*

philosophy and disability. Oxford University Press, New York, 1 – 18. (Lähteenä päivittyvä maksullinen verkkojulkaisu. Sivunumerointi artikkelin pdf-versiosta).

Tremain, Shelley (2019): "Feminist philosophy of disability: a genealogical intervention". *The Southern Journal of Philosophy* 57 (1). The University of Memphis, Memphis, 132 – 157.

Wendell, Susan (1996): *The rejected body: feminist philosophical reflections on disability*. Routledge, New York.

Werner, Laura (2005): "Feministinen filosofia likaisena ajatteluna". Teoksessa Oksala, J. & Werner, L. (toim.) (2005): *Feministinen filosofia*. Gaudeamus, Helsinki, 11 – 24.

Whiteneck, Gale (2006): "Conceptual models of disability: the past, present and future". Teoksessa Field, M.J. et al. (toim.) (2006): *Workshop on disability in America, a new look*. National Academies Press cop., Washington, D.C., 50 – 66.